

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN KURULUŞU ESNASINDA BİZANS VE AVRUPA

ŞERİF BAŞTAV

Anadolu'nun kuzey batısında, 14. yüzyılın başında kurulan bu küçük Türk Beyliği, o devirde benzerleri çok görülen olaylardan biri olduğundan başlangıçta hemen hiç dikkati çekmemiş ve ancak 1354'te Rumeli'ye geçtikten sonra Osmanlı Beyliği'nin hayatı temelinden ve süratle değişmiştir. Osmanlıların yüzyıllık bir zaman içinde bir uç beyliğinden bir dünya imparatorluğu haline gelmesi, Ortaçağ sonrası Doğu Avrupa ve hatta dünya tarihinin de benzeri az görülen olaylarından biridir. Bu gelişmede, bir Oğuz boyu olan Osmanlıların devlet kurma işinde sahip buldukları dinamizmin büyük payı olmakla beraber, o devirde Bizans'ta ve Avrupa'da mevcut şartların bu büyük başarıdaki katkılarının bugüne kadar gereği gibi araştırılmadığı da bir gerçektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun temelini Avrupa'daki arazisi oluşturacaktı. Osmanlıların emsalsiz başarıları, Bizans'ın ve diğer Balkan ülkelerinin zayıf ve Batı Hıristiyan âleminin karışıklıklar içinde bulunması sayesinde gerçekleşiyordu. Daha başlangıçta Bizans'ın iç kavgalarına karışıyor ve ülkeyi tanıma fırsatını buluyor. Balkanların zaafını görüyor ve böylece istikbaldeki stratejilerini tayin ediyorlardı.

IV. Haçlı Seferinden sonra parçalanan Bizans İmparatorluğu'nun İznik'e sığınan Greklerin büyük gayretleri sonunda, 1261'de eski başşehir İstanbul geri alınarak buraya taşınması, yeni ve aşılması güç problemler çıkarmıştı. Geri alınan başşehir haraptı ve yeniden inşası taşra için büyük bir masraf kapısı açmıştı. 57 yıllık Lâtin İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu'nda büyük rahneler açmıştı, geri alınan başşehir bunları asla telâfi edemeyecekti. İstanbul artık her taraftan hücumlara açık ve zayıf bir bünyeye sahipti. İtalyan deniz devletleri Bizans'ın bütün denizlerinde yerleşmişlerdi ve kolonileri İmparatorluğun bütün arazisi üzerinde dağılmıştı. Balkanlarda Sırp ve Bulgar devletleri, gittikçe İmparatorluk zararına büyümekte ve kuvvetlenmekte idiler. Batıda, Bizans'a karşı düşmanca duygular hakimdi.

İmparatorluğun 1261’de eski başşehrine taşınması, Anadolu’daki savunma sisteminin zayıflaması neticesini vermişti. Bu münasebetle devlet merkezi doğu hududundan uzaklaşmakla kalmamış, İmparatorluk siyasetinin ağırlığı da Batıya kaymıştı. Restorasyondan sonra devletin Balkanlardaki meşgalesi artmış ve Batıdan İmparatorluğu tehdit eden tehlikeler, ülkenin bütün kuvvetlerinin Avrupa yakasında toplanmasını gerektirmişti. Böylece Anadolu’nun savunulması askeri ve mali bakımdan ihmale uğramış, daha VIII. Mihael zamanında (1259-1282), hudut muhafızlarının ücretlerini alamadıkları veya Anadolu hudut muhafızlarının Avrupa yakasındaki muharebelere sürüldüğü olmuştu. Bunun yanında gittikçe kuvvetlenen feodal sistem, hudut savunmasına ayrılan arazinin ufalanmasına yol açmıştı. Bütün bu faktörlerin birleşmesi sonunda Anadolu’nun savunulması ziyadesiyle zayıflamıştı.

Halbuki Türk fetihleri gittikçe hudutları zorluyor, bir kısım Bizans kaleleri mukavemet etmekle beraber, 1300’lerde hemen bütün Anadolu Türklerin eline geçmiş bulunuyordu. Fethedilen arazi Türk Beyleri arasında bölüşülüyor ve Batı Anadolu’da birçok Türk Beyliği kuruluyordu. Eski Bithynia (Kocaeli) eyaleti Osman Gâzi’nin hâkimiyeti altına girmişti. Bizans, artık bir zamanlar İmparatorluğun beşiği olan Anadolu’yu ebediyen kaybetmişti, askeri gücünü kaybeden Bizans, bir facia ile karşı karşıya bulunuyordu. Askeri bakımdan çok zayıf düşen İmparatorluk, Alan ve Katalan gibi yabancı ücretlilerden faydalanmayı düşünmüş, fakat bu deneme tam bir başarısızlıkla son bulmuştu. Bizans’ta vuku bulan bu olaylar tam Osmanlıların ortaya çıktıkları bir zamana rastlıyor ve Moğol istilasından sonra Selçuklu Devleti’nin dağılarak onların arazisi üzerine Türk Beyliklerinin kurulması, Bizans’ı rahatlatmış bulunmakla beraber Bizans’ın bu sırada içinde bulunduğu durum bu fırsattan faydalanmasına engel olmuştu. İmparatorluğun bu bölgede etkili olarak kullanabileceği bir ordusu yoktu. 14. yüzyılın başında Katalanlar’ın Anadolu’dan çekilmesinden sonra Anadolu tam manasıyla Türk akınlarına açıldı. Bu sıralarda Bizans arazisine taarruzda bulunan Türk emirlikleri, başta Germiyan Beyliği ile Aydın ve civarında hüküm süren Menteşe Beyliği idi. Osmanlılar da 14. yüzyılın başında, 1308’den sonra Bizans arazisine girdikleri akınları artırdılar. Osman Gazi idaresinde önce İzmit ve civarını ele geçirir ve az sonra Bursa’yı muhasara altına alırlar. Bu Türk akınlarına karşı koyamayan Bizans, Gazan Han’dan faydalanmayı düşünmüş ve Gazan Han’a İmparatorluk ailesinden bir kız verilmek suretiyle ittifak tasarlanmış ise de bu sıralarda Gazan Han-

'ın ölümü, projenin gerçekleşmesine engel olmuştur. Yine de Moğollarla devam eden müzakereler sonunda bu Türk Beylerine karşı taarruzlarda bulundularsa da onların ilerlemesini durduramamışlardır. Bu tür olaylar, Moğolların İslâm dinine girmelerinden sonra kesilir.

14. yüzyılın başında, Anadolu'daki Türk Beylikleri Bizans'ın sahil şehirleri ile Manisa, Alaşehir ve Sard gibi hâlâ Bizans nüfuzu altında bulunan şehirleri sıkıştırıyorlardı. Türk korsanlar, Marmara denizine girmiş ve başşehir önündeki adaları ele geçirmişlerdi; Rum halkı sahillere doğru çekilmek zorunda kalıyordu. Türklerin bu sırada, Akdeniz sahillerindeki bütün adalara taarruz ettikleri ve buradan Trakya'ya geçerek baştan başa akınlar yapuklarını bu devrin en meşhur iki tarihçisi Pachymeres (V, 9) ile Gregoras (VII, 2, 207) anlatırlar. Ancak surlarla çevrili kuvvetli kaleler Türk akınlarından korunabilmiştir. Türk akıncılarının Efes'i ele geçirdikleri ve yağma ettikleri bilinir. Rodos'a karşı girişilen akınlar sonuçsuz kalmış ve bu adanın Saint-Jean Şövalyelerinin eline geçmesi, bu bölgede iki yüz yıl süren huzursuzluk sebebi olmuştur. Nitekim, daha sonra Menteşe Beyliği'nin Rodos'u ele geçirme teşebbüsleri de neticesiz kalmıştır. Lâkin, bu sıralarda Türk Beylikleri arasında birlik yoktu, şayet Türk Beyleri aralarında birleşebilselerdi, İstanbul'u çok daha evvel ele geçirebilirlerdi. Fakat, bu Türk Beylerinden her biri kendi başına hareket ediyor ve Türk rakiplerine karşı Bizans Tekfuruna olduğu kadar düşmanlık duyuyorlardı. Bütün 14. yüzyıl boyunca Bizans İmparatorluğu safında, ona hücum edenler kadar Türk vardı.

Bu zamandan sonra, Bizans'ın çökmesine kadar geçen devrede İmparatorluk içinde Kilise kavgaları, arkası gelmek bilmeyen taht mücadeleleri, valilerin ve eyalet kumandanlarının isyanları, sırf ticari menfaatlerini düşünen İtalyan cumhuriyetlerinin açıktan veya el altından çevirdikleri entrikalar ve Batı Avrupa'nın egoist davranışları neticesinde Bizans, artık bütün hayati güçlerini kaybetmiş bulunuyordu. Moğolların Güney Rusya'yı işgallerinden sonra Bizans kuzeyden de sürekli olarak tehdit altına girmişti. İmparatorlar, Karadeniz'de emniyeti sağlayabilmek maksadıyla Bizans Prenseslerini Altınordu haremine göndermekten başka çare bulamıyorlardı. Bizans elçileri Altınordu sarayında, bağlı hükümdarlara reva görülen muameleyi görüyorlardı. 13. yüzyılın sonunda Tatarların tazyiki altında yok olma derekesine düşen Bulgaristan, Nogay Han'ın iktidarını kaybetmesi üzerine (1299) toparlanarak Bizans aleyhine kuvvetlenmeye baş-

ladı; âciz durumdaki İmparatorluk, oldu bittileri kabullenmekten başka çare bulamadı. Fakat, bu devirde Bizans'ı en çok tehdit eden tehlike yine Batıdan geliyordu. Fransa, İstanbul'un geri alınmasından bahsediyor ve Lâtin İmparatorluğunun varisi tavrını takınıyordu. Bizans bu devirde yalnız maddi bakımdan değil, ahlâki yönden de sarsıntı içinde idi. Fakat, Lâtinlerin İstanbul üzerindeki iddialarının sona ermesi üzerine 1310'da Venedik ve ardından da Sırp Kralı, Bizans ile siyasi münasebetlerini artırmışlardır.

Osmanlıların Avrupa'da Yerleşmeleri ve Bizans İmparatorluğunun Can Çekişmesi

İç savaşlardan güçsüz düşen ve kendi kuvvetleri ile bir daha toparlanmaya muktedir bulunmayan Bizans'ın karşısına bu defa, genç ve dinamik Osmanlı Devleti çıkıyordu. Bundan sonra Balkanlarda ve Bizans'ta gelişecek olayların başlıca faktörü artık Osmanlılardı. Bizans'ın iç savaşlarına karışıyor ve Kantakuzenos'un yanında çarpışıyorlardı. Böylece ülkenin bütün zenginliğini, yolları ve imkânları ile Bizans'ı öğreniyor, diğer yandan da Balkan devletlerinin zaafını görüyorlardı. Bu suretle Osmanlılar, ilerde girişecekleri fetihleri gerçekleştirebilecek duruma gelmiş bulunuyorlardı. Osmanlılar, Orhan Gazi zamanında Rumeli'de bir köprü başı kurmuş ve bunun etrafını emniyete almışlardı. Murad Hüdavendigâr zamanında, Bizans arazisinden başka diğer Balkan ülkelerine sıra geliyor ve Edirne'yi ele geçiren Türkler 1365'te burasını merkez yaparak Avrupa'daki fetihlere devam ediyorlardı. Osmanlı Devleti artık Balkan yarımadasının başlıca iktidarı haline gelmişti. Osmanlılar, Rumeli'deki fetihleri esnasında girdikleri yerlere Anadolu'dan getirdikleri Türk halkını yerleştiriyor ve fethedilen ülkelerin halkını Anadolu'da iskân ediyorlardı. Bu yolla fethedilen ülkelerde Türk nüfus yoğunluğu meydana getirilmekte idi.

Osmanlıların Balkanlardaki başarıları ve Bulgaristan'ın zaptı, Batıda bir telaş sebebi olmuştu. Özellikle Osmanlılara komşu olan Macaristan, Türk tazyikini en çok hisseden bir devlettir; Türklerin Mora yarımadasına yaptıkları akınlar da, burada hüküm süren Lâtin Beylikleri arasında korku salmıştı. Macar Kralı, Batıdan yardım almadıkça Türklerle baş edemeyeceğini anladığından Haçlı Seferine baş vuruyordu. Lâkin, Batı Hıristiyan dünyası bu sıralarda birlikten yoksundu. Papalık, *Büyük Şizma* hareketi yüzünden zayıflamış bulunuyordu. Mezhep anlaşmazlıkları yüzünden Doğu ve Batı Kiliseleri arasındaki gerginlik sürüyor, o zamana kadar de-

vamlı olarak Türk tehdidi altında yaşayan Bizans'ın yardım çağrıları Batıda fazla akis yapmıyordu. Haçlı Seferi de bu devirde artık Batı Hıristiyan âlemini eskisi gibi ilgilendirmiyordu. İtalyan deniz devletlerinin Doğudaki ticari menfaatleri, onların Haçlı Seferine yardım etmelerine engeldi. Bizans artık, Balkanlardaki Bulgar ve Sırp gibi eski müttefiklerinden de yardım göremiyordu, bu sebeplerden dolayı Türklere karşı tamamıyla yalnız ve yardımcısızdı. Bu sıkışık durumda Kiliseler Birliği'ne başvurmaktan başka çaresi yoktu. Papalık ise, her zaman Bizans'ın sıkışık durumundan faydalanarak Doğu Kilisesini Katolik Kilisesi'ne bağlamayı düşünürdü. Uzun süren müzakerelerden sonra Papalık, Türklere karşı bir Haçlı Seferi düzenler-e-yi kararlaştırmış, fakat bu gerçekleştirilememiştir.

Ortaçağ boyunca Avrupa toplumunu yöneten Papalık ve İmparatorluk gibi iki büyük kurum, tam bu sıralarda çözülme halinde bulunuyor ve eskiden bütün Hıristiyan âlemini birbirine bağlayan dinî duygular zayıflığından onun yerine millî ve mahallî devletler doğuyordu. Osmanlı fetihlerinin başarısında bu faktörlerin büyük payı olmuştur. Papalarla İmparatorların ortaklaşa idare ettikleri Hıristiyan camiasında hüküm süren Avrupa Birliği Fikri, 14. yüzyılda her gün biraz daha zayıflamış ve Avrupa'da hayatın günlük meselesi olmaktan çıkmıştır; bundan böyle İmparatorların emirleri dinlenmemiş ve Avignon'a taşınarak Fransız krallarının nüfuzu altında yaşayan papalar da, diğer Avrupa krallarının gözünde itibarlarını kaybetmiş ve şüphe ile karşılanmışlardır. Avrupa Birliği fikri geçmiş ve yerine yeni teşkilâtlanmalar devri başlamıştır. 14. yüzyılın en büyük olayını oluşturan *Yüzyıl Harpleri*, Avrupa'nın ilk millî harpleri olarak kabul edilir.

Papalığın kendi içinde ihtilafa düşmesi (*Schisma*) ve "*Babil Esareti*" (1308-1378) bu zamana rastlıyordu. Bu Şizma 1417'ye kadar sürdüğünden, Katolik Kilisesi iki düşman partiye ayrılmış ve Lâtin Batı dünyası birliği yok olma tehlikesi ile karşılaşmıştır.

Hıristiyan dünyasının bu kritik durumunda, bir *Sinod (ruhani meclis)* toplayarak Papalığı kontrol altına almak fikri doğmuştur. Bu sıralarda Papalığın fazla servete sahip olmasına karşı, reaksiyon gösteren birçok tarikat da kurulduğundan Kilise reformuna bir zemin hazırlanmış bulunuyordu. Önce Paris Üniversitesi'nde doğan Sinod fikri, gittikçe yayılmış ve tam bu sıralarda İngiltere'de *Lollardism* cereyanının başlaması da, zamanın serbest düşünceli insanları arasında Ortaçağ Kilise talimatı ve bütün Kilise teşkilâtına karşı cephe alınması neticesini vermiştir. Bu devirde Avrupa'da

Kilise Reformunun gerekli olduğunda idrâk sahibi herkes müttelik bulunmasına rağmen, din adamları arasında başlayan Sinod ve Reform fikri, çok çabuk devlet adamlarının eline geçtiğinden siyasî bir mesele halini almış ve ancak Konstans Sinod'u Şizma'ya son verebilmiştir (1417).

Bu devirde Papalık, kendini Haçlı Seferleri fikrinin mercii sayıyordu. Hıristiyan Birliği fikrinin ve Türk düşmanlığının henüz yaşadığı bu devirde, Papalık bunlardan faydalanarak şuurulu siyasi bir idare kurmak emelinde idi. Türk harplerinde teşebbüsü elinde bulundurmak için ise Hıristiyan Hükümdarları arasındaki anlaşmazlıkları gidermesi gerekiyordu. Haçlı siyaseti bu husustaki müdahaleyi haklı gösterecek ve Papalığın prestijini artıracaktı. Devlet fikri ile din siyaseti birbirlerinden ayrılmadıkça, bu iki metodun sırayla uygulanması mümkündü. Fakat, sona ermek üzere bulunan Ortaçağda Papalık, Hıristiyan âlemi üzerindeki prestijinin sarsılmasından ve Sinod tehlikesinden tedirgindi. Kilise devletinin içine düştüğü anarşi ise, halk arasında bir otorite yokluğu hissini uyandırmıştı ve bu cihet papaların iktidarlarını yeniden güçlendirmek hususunda bir fırsat bahşediyordu.

Lâtin Batı âlemini mahva kadar sürükleyen bu olaylar, Hıristiyan dünyasının en buhranlı zamanını oluşturuyor ve Yahudilerle Müslümanların alay konusu haline gelmiş bulunuyordu. Nitekim Avrupa'yı ortak bir fikir etrafında birleştirmenin ne kadar güç olduğu arka arkaya toplanan Sinod'ların (Piza 1409, Konstans 1414-1418, Bazil 1431-1437) başarısızlıkla sona ermesi çok iyi gösteriyordu. Papalık, kendisine karşı girişilen Sinod hareketinin başarısızlığa uğramasını da fırsat bilerek bütün Hıristiyan âlemi üzerindeki üstün durumunu tekrar ele geçirmiştir. Bu maksatla Papalığın başvurduğu usûller şöyle idi: Batının parçalanmakta olduğunu görmezden gelerek "*Dinsizlere*" karşı bir dış siyaset birliğini ayakta tutmak, o zamana kadar Batı için siyasî bir mesele haline gelen Türk problemini üzerine almak, mücadelenin idaresini elinde bulundurmak, bir Haçlı Seferi geleneğine dayanan din savaşı fikrini umumîleştirmek, bunu Kilise aracılığı ile en ufak köylere kadar götürmek ve Türklere karşı kazanılan başarıları ölçsüz derecede abartarak değerlendirmek, aynı tarzda yenilgiyi de daha büyük gayelere teşvik maksadıyla âlet olarak kullanmak, hem başarıyı hem de yenilgiyi Türkler aleyhine açılan propagandada son haddine kadar kullanmak. Bu gayelere erişebilmek için Papalığın dünya siyasetini üzerine alması gerekiyordu. İmparatorluk ise, 14. yüzyılda bir Haçlı Seferini tertip

etmek ve bunu başarılı bir sona erdirebilmek için gerekli paraya ve insana sahip değildi. Nesilden nesile intikal eden bir hanedan etrafında toplanan, gelişmeyi sağlayacak haklardan mahrum olduktan başka, belirli bir merkezi de yoktu. Almanya'da başlıca iki tarikat vardı. Bunlar Alman Şövalyeleri ile Kılıç Tarikatı idiler. Bunların ikinci derecede uğraşısı Hıristiyan olmayanlar ile mücadele etmektir. Fakat dikkatleri Arz-ı Mukaddes'ten ziyade, Avrupa'nın doğu bataklıklarına çevrilmiş bulunuyordu. İmparatorluk içinde mukaddes bir harbi idare edebilecek bir adam bulmak da güçtü. Zira, bütün Hıristiyanlar üzerinde hegemonyası bulunan eski Papalık ve İmparatorluk kurumları, hukukçuların lügatçesinden henüz düşmemiş bulunmakla beraber, artık anlamları çok değişmişti. Dünya idaresinin evrensel olması gerektiği düşüncesi, Geç Ortaçağ'da tamamıyla içi boş bir kavramdı. Papalık ve İmparatorluk arasındaki münasebetlerin bozulması, bütün Avrupa kurumları üzerinde etkisini göstermişti. İmparatorluk iktidarı artık, birçok mahallî krallık ile zanaat erbabı ve şehir halkının eline geçmişti.

14. yüzyılın sonu ve 15. yüzyılın başı, Papalıkla İmparatorluğun temelden sarsılarak mahallî ve gittikçe millileşen devletlerin kurulduğu bir zamandı. İnsanların zihni, kendi ülkelerinde meydana gelen olaylarla ve Kilisede görülen kargaşalıklarla meşguldü; bu yüzden Haçlı Seferi düşüncesi ikinci sıraya düşmüştü. İngiltere ve Fransa, felâketli Yüzyıl Harplerini yapıyorlardı; Almanya'da devlet prestijini kaybetmiş ve zayıflamıştı. İtalyan devletleri kendi aralarında rekabet ve mücadele ile, ayrıca da hudutları dışında ticaretlerini genişletmekle meşgullerdi. Hıristiyan İspanya, İberik Yarımadası'nda Mağribilerle mücadele halinde idi. Kilisenin Babil Esareti ve *Büyük Şizma* (1309-1378) ile Sinod hareketleri, bütün Avrupa'nın dikkatini üzerine çekmişti. Bütün bu olayların arkasında, devamlı olarak artan bir tempoda, milletlerin varlıklarını hissettikleri görülmekte idi. Bu olaya ihtiyatlı bir hareketle millileşme demek mümkündür. Nitekim artık feodal soyluların varlığı gayrimeşru sayılmaya başlamıştı. 14. ve 15. yüzyıllarda değişen şartlar altında halk, mahallî derebeylerin ve istilacıların tahakkümünden kurtulmak için kralların himayesine sığınmayı zaruri görmekte idi. Böylece kralların etrafında gruplaşmalar artıyordu. Bazılarının "*nasyonalizm*" diye adlandırdıkları bu hareket, herkesi kendi yurtlarının gelişmesi ve genişletilmesi ile ilgilenmeye sevk ediyordu. Bu sebeple Haçlı Seferi gibi milletlerarası bir işbirliği düşüncesi, gittikçe gerçek âleminden uzaklaşmakta idi. İtalya'da meydana gelen bağımsız cumhuriyetler, Do-

ğuda Bizans'ı ortadan kaldırarak ele geçirdikleri pazarlar yüzünden şiddetli bir rekabet içinde idiler. Diğer taraftan, Doğu ticaretini ellerinde bulduran Müslüman devletlere karşı yapılacak bir harp, onların ticaretine zarar verir ve servet kaynaklarını kuruturdu. Halbuki onlar, Allah namına maddî menfaatlerinden vazgeçmeye hazır değillerdi. İtalyan devletleri, Haçlı Seferleri kendi menfaatlerine uygun geldiği takdirde bunlara memnulukla katılırlardı. Bu yüzden Hıristiyan davasına İtalyan devletlerinin maddî yardımını sağlamak oldukça güçtü.

Muhtelif krallıklara bölünmüş bulunan İspanya, Endülüs Arap hâkimiyeti ile mücadele halinde bulunduğundan onların düşüncesine göre Haçlı Seferi İberik yarımadasında yapılmalı idi. Esasen bu ülke, 1492'de Granata'nın sükutuna kadar, İspanya dışında bir Haçlı Seferini destekleyecek durumda değildi. *Kristof Kolomb*'u yola çıkaran sebeplerin başında, Müslümanları arkadan vurmak için, Atlantik yolu ile Moğollarla temasa geçilmesi düşüncesi geliyordu; geçmişte Haçlı Seferlerini idare eden İngiltere ve Fransa, her iki devletin kuvvet ve iktidarını kemiren Yüzyıl Harpleri ile meşguldü. Nitekim Niğbolu seferi, Yüzyıl Harpleri arasında meydana gelen bir fasıladan faydalanılarak yapılmıştı. Diğer taraftan, Türklerin Niğbolu muharebesinde gösterdikleri mukavemet, Avrupa'nın cesaretini kırmış ve Doğu Avrupa'yı Türklerle baş başa bırakmıştı. Zira, bu muharebede Hıristiyan ordusu hemen hemen imha edilmiş ve muhaberenin ele başısı olan Macar Kralı Sigismünd, hiç olmazsa bir müddet mukavemet edemeyecek bir hale gelmişti. Nitekim, az sonra Türklere karşı yardım dilenen Bizans İmparatoru Manuel'e, sadece sempati gösterilmiş ve yardım yapılamamıştı.

Görünüşte taht iddialarından patlak veren Yüzyıl Harplerinin, 14. yüzyılın başından beri süregelen derin siyasi iktisadi sebepleri vardı. Yüzyıl Harplerinde uğradığı felâketler sonunda Fransa'da milli duygular çok kuvvetlenmiş, 1435'te Fransa'nın Burgundia ile anlaşmasından sonra harp, Fransızların lehine döndüğünden 1453'te Fransa harpten galip olarak çıkmıştı. Yüzyıl Harpleri sonunda bu iki ülkede yeni ve milli eşaslara dayanan devletler kurulur. Uzun ve yıpratıcı harpten yorgun çıkan Fransa, bundan böyle sosyal ve ekonomik yönden kuvvetlenmeye çalışmış, eskiden birinci sınıf Haçlı muharibi olan bu devlet, Haçlı Seferi söz konusu olunca şimdi, sadece teşvikte bulunmuş ve dindarca sözlerle hissesini savmuştur. Bütün bu siyasi karışıklıklar arasında Hıristiyan devletleri, bir

Haçlı Seferine imkân bulamadıktan başka, Haçlı seferleri yapanların davranışlarındaki gurur ve samimiyetsizlik de, temsil ettikleri davanın haklı olduğu intibahı vermemiş, dolayısıyla zafer elde edilememiştir. Halbuki bu devirde gerek Mısır'da gerekse Türkiye'de, yüksek kalitede ordular bulunduğundan başka, Müslümanların davaya bağlılıkları da daha üstündü. Batıda Haçlı Seferi fikrinin tamamen zayıflaması, Doğu da olayların Mısır ve Türkiye lehine gelişmesi neticesini vermiş, Osmanlıların fetihler peşinde koşan uzun kollarının Güney Doğu Avrupasını hâkimiyetleri altına almaları sonucunu doğurmuştur. Bu suretle Geç Ortaçağda 14. yüzyıl Haçlıların altın çağı olmasına karşılık, 15. yüzyıl Müslüman üstünlüğünün altın devrini teşkil eder.

14. yüzyıl Haçlı Seferleri gayretleri, devrin zihninde değişiklik meydana geldiğini, bundan böyle bütün Hıristiyanların mukaddes bir gaye uğruna birleşmelerinin imkânsız olduğunu, kısmi girişimlerin ise, hezimetle sona ermeye mahkûm olduğunu açıkça göstermişti. 14. yüzyılın sonundan itibaren, Türkleri dini mahiyette büyük milletlerarası bir işbirliği ile yok etmek veya hiç olmazsa Avrupa'dan kovmak gerektiği düşüncesi, Macaristan'da daimî surette yaşar; özellikle Hunyadi ile oğlu Matyaş'ın şahısları, Hıristiyan âleminde ortak bir takdire mazhar olmuş, bu sebeple Macaristan'a Hıristiyanlığın savunmasında önderlik vazifesi verilmişti. Gerçekten bu sırada Batı'nın durumu çok karışıktı. Müslüman Türklerin Avrupa'nın içine doğru kararlıkla ilerlemelerine rağmen, Batılılar birbiriyle mücadelede devam ediyorlardı. İstanbul'un Türklerin eline geçmesi ile Hıristiyanların yalnız Doğudaki menfaatleri zarar görmeye kalmamış, Akdeniz'in emniyeti de sarsılmıştı. Fakat, Fatih Sultan Mehmed, her fırsattan faydalanarak hâkimiyetini genişletmekte idi. Bu ciddi tehlikelere rağmen Hıristiyan prensler, Avrupa'nın talii ile meşgul olmuyor ve aralarındaki anlaşmazlıklar onları bir Haçlı bayrağı altında birleşmekten alıkoyduğundan bu mesele ile yalnız Papalık ilgileniyordu.

Şizmaya ve kuvvetli reform hareketlerine rağmen, Papanın düşüncesinde hâlâ bir Haçlı Seferi fikri dolayışıyor ve Tatarları Hıristiyan dinine kazanmak düşüncesi sürüp gidiyordu. Geç Ortaçağ tarikatları ile Doğudan dönen seyyah ve hacılar dışında, ülkeleri Müslümanlar tarafından ellerinden alınan krallar da yoğun propaganda yapıyorlardı. Bütün bu propagandalara rağmen Batının o devirdeki karışık siyasi durumundan dolayı, Haçlı seferi girişimi yine de başarısızlığa uğruyor ve bunun dışında o sı-

rada Mısır ile Türkiye'nin sahip buldukları kuvvetli sosyal ve özellikle askeri teşkilât da, Hıristiyanların başarılarına engel oluyordu. Mısır ile Türkiye'nin Hıristiyanlara karşı kazandıkları başarılar, Doğuda Hıristiyanlara karşı ortaya çıkan bir reaksiyondur. Zira Filistin, Müslümanlar tarafından da mukaddes bir yer sayılıyordu. İslâmiyet'in karşı taarruzu sırasında Batıda, derhal harekete geçmek icab ettiği çok iyi biliniyordu. Ortaçağ muhitinin yüksek veya alçak, dini veya laik sınıfların hepsi, İslâmlara karşı propaganda hareketine katılmak ihtiyacını duymuş, fakat bu gayretlerden ancak bir kısım Hıristiyan prenslerinin mevzii başarıları meydana gelmiştir. 1365 İskenderiye seferi ile 1396 Niğbolu seferi bu türdendir. Niğbolu seferinin gayesi yalnız Balkan Müslümanlarını ezmek değil, Kudüs'e kadar gitmektir. Bütün bu sebeplerden dolayı, Avrupa'nın bundan sonraki Haçlı seferleri artık, milletlerarası değil, sadece nefis savunması için girişilen hareketlerden ibaretti. Macarlarla Türklerin boğuşması bunun belirgin bir örneği idi.

14. yüzyılın nâfile geçen denemeleri, Papaları yine de ümitsizliğe düşürmedi. Rönesans devri Papaları için Türk meselesi, mevkilerini sağlamlaştırarak ve zaafalarını örtmek yolunda bir araçtı. Bunun dışında, Müslümanlara karşı gerçek bir kin besleyen İspanyol Papa III. Kallikstus, Geç Ortaçağ Papaları arasında belirgin bir sima idi. 1455 de III. Kallikstus adı ile Papa seçilen Borgia, İspanya'nın tanınmış bir ailesinden idi. Papa seçildiğinde, bütün gücü ile Türklere karşı mücadele edeceğini ilân ederek İtalyanlar arasında bir sempati uyandırmayı başardı. Türklere karşı harp edecek ve onların elinden İstanbul'u geri alacaktı. Hayatının gayesinin Türklere karşı mücadele etmek olduğunu söylüyordu. Bütün Hıristiyan dünyası bencil menfaatler peşinde koşarken, hâlâ evrensel olmak iddiasında bulunan Papalık, "*din düşmanları*"nı unutmuyor ve İstanbul'un elden çıkmasını, vaktiyle Kudüs'ün sükutunda olduğu gibi, kendi emellerine âlet olarak kullanıyordu. Haçlı Seferi fikri, Kallikstus'un şahsında en hararetli mümessilini buldu. Nitekim Papalık mevkiini işgal ettiği zaman şöyle yemin etmiştir: "Ben Papa III. Kallikstus, vaadediyor ve örnek veriyorum ki dünyanın ordularına kendi kanımı katmak suretiyle ve aziz kardeşlerimizin yardımı ile İstanbul'u geri almak ve esarete bulunan Hıristiyanları kurtarmak, hakiki dini tesis etmek, Doğudan dinsiz Muhammed'i yok etmek için and içiyorum. Kudüs seni unutursam dilim tutulsun! Allah bu uğurda yardımcım olsun! Amin!" Papanın bu düşmanca hareketi, İspanyol olmasından ileri geliyordu ve 700 senelik Arap-İspanyol mücadelesi

onun ruhuna ve İspanyol halkına bu karakteri aşlamıştı. Bu yüzden bütün Hıristiyan halkını Hilâle karşı ayaklanmaya teşvik ediyor ve bu iş onun birinci derecede uğraşısı olmuş bulunuyordu.

Paleologlar'ın Lâtin İmparatorluğuna son vererek hayata kavuşturdukları Bizans, mezhep ve müesseselerin mücadele sahnesi olmuş ve yerli Rumların Lâtinlere karşı duydukları nefret son haddini bulmuştu. Rumların büyük bir kısmı Türk hâkimiyetini Lâtin istilasına tercih ediyordu. Zira, Türklerin herkes tarafından bilinen dini hoşgörülerini, Rumlara kiliselerini kurtarabilecekleri intibahını vermişti. 13. yüzyılda henüz büyük bir kısmı pagan olan Moğolların Hıristiyanlığa kazanmak için sarfedilen gayretler, Müslümanların zaferi ile son bulmuştu. 1405'te Timur'un ölümü ile İmparatorluğun dağılması da, Hıristiyanların ümidini boşa çıkardı. Bundan başka, Batı dünyasının uzun zamandan beri bir saplantı halinde Arz-ı Mukaddesi kurtarmak düşüncesi, Türklere karşı dikkatli ve sistemli bir savaş tertibine engel olmuş ve Türk muharebeleri, feveran kabilinden doğan ve birçok noksanı bulunan girişimler hâlini almıştı. Bu hareketler ancak Macaristan'da, Türklere karşı ciddi bir hudut savunmasının başlamasına kadar sürmüştür.

Geri alınan Bizans başşehirinde Paleologlar hanedanının yerleşmesi, Bizans büyük soylu tabakasının zaferi idi. Feodalleşme bu devirde yeniden hız kazanıyor ve 14. yüzyılda en yüksek seviyesine erişiyor. Sivil ve ruhani toprak sahipleri, mülklerini ve bunların üzerinde oturan toprağa bağlı serflerin (paroiki) sayısını artırıyor, geniş ölçüde imtiyazlar sağlıyor ve birçok muafiyet ele geçiriyordu. Bunlar, halkın gittikçe artan sefaleti ortasında mutlu bir hayat sürüyor ve devletin yükümlülüklerinden gittikçe uzaklaşıyorlardı. Buna karşılık, yalnız köylü mülkleri ortadan kalkmakla kalmıyor bunun yanında küçük soylular da hem arazilerini kaybediyor hem de iş gücünü büyük mülk sahiplerine kaptırıyorlardı. Bu sıralarda artan düşman akınları ise, ülkeyi harabeye çevirmekte ve bu akınlar karşısında ancak büyük mülk sahipleri ayakta kalabildiğinden bu hareket gittikçe bir fâcia halini almakta idi. Bu tarzdaki gelişme, devleti sadece siyasi zaafa uğratmakla kalmıyor, mali ve askeri yönden de güçsüz bırakıyordu.

İmparator II. Andronikos (1282-1328) tek başına Bizans tahtuna çıktığında, babasının siyasetinde önemli bir kısım değişiklikler yapmaya mecbur olmuştu: harpler politikasına son verdi ve Kiliseleri birleştirme (UNION) düşüncesinden vazgeçti. Arsenitler hareketi bu devirde son

buldu ve II. Andronikos Ortodoksiye sadık kalacağını ilan etti ve bu yüzden Ortodoksinin devlet hayatındaki nüfuzu en yüksek düzeye erişti: manastırlar büyük destek gördü. Devletin askeri ve mali durumunun zayıf olmasından dolayı, dış politikada çok ılımlı davranıldı. Bizans'ın Balkanlarda zayıf düşmesi, İmparatorluğun mali ve askeri yönden bitkin bir hale gelmesi, dış politika da özellikle Anadolu'da karşılaştığı ölüm derecesine varan olaylar, Venedik ve Cenova ile sürdürülen muharebelerin bir neticesi idi. VIII. Mihael'in Venedik veya Cenova'nın tek taraflı nüfuzu altına düşmemek için dikkatli davranmasına karşılık, II. Andronikos büyük siyasi hatalardan birini işleyerek Cenova ile işbirliği yolunu tutmuştu. Her iki devlet Bizans'ın eski arazisi üzerine yerleşmiş ve özellikle denizlerine hâkim olmuşlardı. Hele Cenova'nın çok kuvvetlenmesi sonunda, 1294'te Venedik ile harbe tutuşmaları kaçınılmaz oldu. Başşehrin önünde patlak veren bu muharebeye iradesi dışında Bizans da sürüklendi. Muharebenin en kızıştığı bir anda Cenova, 1299'da Venedik ile ebedî bir sulh yaptı, ardından da Bizans ile Venedik arasında 1302'de Bizans'ın Venedik'e ağır bir tazminat ödemeye mecbur olduğu bir sulh imzalandı. Bu muharebeden her iki İtalyan devleti kuvvetlenerek çıkmış, fakat hiç beklemediği bir muharebeye giren Bizans zarar görmüş, üstelik alçalmıştı.

Tam bu sırada yaşlı imparator II. Andronikos ile torunu III. Andronikos (1328-1341) arasında bir iç savaş çıktı. 1308'de varılan uzlaşma sürekliliği olmadı. Başlangıçta iki taraf arasında ihtilaf özel sebeplere dayanıyordu; zamanla sosyal bir mahiyet kazandı ve nesiller arası bir mücadele hâlini aldı. Bu iç savaş, her şeyden önce VIII. Mihael'in sürdürdüğü debdebeli ve savurgan bir politika ile II. Andronikos'un zaafı sonunda meydana gelen anarşi ve huzursuzluğun neticesi idi. 34 yıl süren bu karışıklık zamanında, 21 yıl iç savaşla geçer ve başlıca ikiye ayrılır: ilkinde iki Andronikos 1321-1328 mücadele eder. İkinci devrede 1341-1355'te Ioannes Kantakuzenos ayaklanır. Bu sürekli karışıklıklar İmparatorluğun dağılmasına ve savunmasının yok olmasına sebep olur; bu savaşlara yabancılar da katılırlar. Bu olaylar gerçekten İmparatorluğun dağılmasına yol açmış ve İmparatorluk bu ağır krizden bir daha kendini toparlayamamıştır.

Bizans İmparatorluğunun içeriden dağılması, işte bu uzun süren savaşlardan sonra gerçekleşti. Yaşlı ve genç Andronikos arasındaki nifak ise, bunun sadece başlangıcı idi. Hanedanın bu aile kavgası ile ağır iç savaşlar devri başlıyordu ve bu savaşlar İmparatorluğun son kuvvetlerini de erite-

cek ve böylece Sırlarla Türklerin ilerlemelerine uygun bir ortam hazırlanmış olacaktı. Büyük baba ile torun arasındaki ihtilaf, her şeyden önce şahsî sebeplere dayanıyordu. Bir zamanlar II. Andronikos'un gözdesi olan III. Andronikos, IX. Mihael'in büyük oğlu idi; yakışıklı ve kabiliyetli bir gençti. Erkenden ortak İmparator ilân edilen Andronikos, babasından sonra veliaht olarak görülüyordu. Fakat zamanla iki taraf arasında bir soğukluk girdi: genç Andronikos'un hafifmeşrep ve ölçsüz hareketleri ve hayat tarzı, ahlakî normlara bağlı yaşlı imparatorun sabrını taşırdı. Genç imparator ise, babasının ve büyük babasının vesayeti altında yaşamaktan usanmıştı. Genç Andronikos'u Bizans soylularının genç nesilleri tutuyordu ve bu sebeple de sevimsiz hâle gelen yaşlı imparatora karşı bir muhalefet oluşmuştu. Bunların arasında genç Andronikos'un yakın dostu ve zengin bir magnat olan Ioannes Kantakuzenos ile, baba tarafından Kuman menseli, annesi yönünden imparatorluk ailesine akraba bulunan kurnaz ve maceraperest Syrgiannes de vardı. İki taraf arasında 1320'de bir anlaşmaya varılmış, fakat her iki taraf da ahitlerine uymadığından mücadele sürmüş ve özellikle dış politika konusunda birbirlerine zıt davranışları görülmüştür.

Dedesini istifaya zorlayarak iktidarı ele geçiren III. Andronikos (28 Mayıs 1328), yeni bir neslin mümessili idi. Bu yeni neslin en bâriz siması ise, hiç şüphesiz Ioannes Kantakuzenos idi. Siyasî yetenekleri ile bütün akranlarından üstün olduğu anlatılan Kantakuzenos, çok cesur fakat kararsız bir mizaca sahipti. İmparatorun en yakın iş arkadaşı ve en mahrem adamı idi. Kantakuzenos, III. Andronikos'un ortak imparator olma teklifini kabul etmemişti. Paleologlar ailesine dost, soylu bir aileden gelen Kantakuzenos, bütün yeteneklerini III. Andronikos'un hizmetine adanmıştır. Kısa bir sükûn devrine rastlayan bu zamanda III. Andronikos, büyük bir şevkle devlet idaresine koyuldu. Andronikos daha çok askerî işlerde başarılı oluyor ve Kantakuzenos devlet işlerini elinde bulunduruyordu. İç savaşın sebep olduğu zararları gidermeye çalıştular; fakat maliyeyi ıslah edemediler, adliyede reformlar yaptılar. Dış politikada Sırlarla Türklerin ilerlemeleri sürmekte, Greklerle Lâtinler arasındaki anlaşmazlıklar gittikçe artmakta idi. Yeni hükümet sürekli artan Osmanlı ilerlemesine karşı diğer Türk emirlikleri ile işbirliği yapmaya gayret etmiş, Cenovalılara kaptırılan deniz ticaretini canlandırmayı düşünmüş ve bu sebeple Bizans donanmasını kuvvetlendirmeye özen göstermiştir. Bulgarlarla olan ihtilafa son verilmiş ve onlarla Sırlara karşı bir pakt meydana getirilmiştir. Fakat 1330'da Sırp-

ların Bulgarları *Velbuzd (Küstendil)* de ağır bir yenilgiye uğratmaları, Balkanlarda yeni bir devrin başlangıcı ve Sırp üstünlüğünün ortaya çıkması demektir. Bu olay, Güney Doğu Avrupasında bundan sonraki yıllarda meydana gelecek hâdiselerin bir nirengi noktası idi. Zira, Sırp'ların Stefan Duşan'ı (1331-1355) çar seçmeleri, Sırp soylularının büyük fütuhât emellerinin bir başlangıcı idi. Gittikçe zayıflayan ve çökmekte olan Bizans İmparatorluğu da, Sırp'ların bu arzularını kamçulamakta ve iç karışıklıklar içinde bulunması, onlara iyi fırsat vermekte idi. İlk önce, Balkanlardaki eyaletlerini savunmaya dikkat eden III. Andronikos, Balkanlardaki Türk ilerlemesini durdurmayı başaramadı. Bu sırada Anadolu'da en kuvvetli Türk Beyliği Germiyandı ve Moğollar bile onların arazisine saldırmaya cesaret edememişlerdir. Kapudağı yarımadasına kadar giden III. Andronikos, Anadolu'daki Bizans arazisinin savunulması maksadıyla Germiyan Beyi ile anlaşmıştır.

1331'de İznik, 1337'de İzmit Osmanlıların eline geçmiş ve bundan sonra 1340 sıralarında Orhan Gâzi'nin arazisi, Anadolu'nun kuzey batısında bir ucu Üsküdar'a kadar uzanan yüze yakın kaleyi içine alıyordu. Osmanlı devleti artık diğer Türk emirliklerini tehdit edebilecek bir hâle gelmişti. Nitekim 1337'de Karesi Beyliğine ait birkaç kaleyi ele geçirdi. Anadolu'da artık Bizans'ın çok az arazisi vardı ve bunlar da sürekli olarak Osmanlıların akınlarına açıldı.

Son yıllarda maddî sıkıntı içinde bulunan İmparatorluğun donanması çok zayıflamıştı; bu sebeple Menteşe ve Saruhan beylerinin korsanlarına karşı koyamıyordu. 1330'dan başlayarak gittikçe artan bu akınlar, hem Bizans ve hem de bu bölgede hüküm süren Lâtin kolonileri aynı derecede tehdit ediyordu. Bu akınların Girit'e ve Eğriboz'a kadar vardıkları oluyordu. 1333 de Saruhan Beyi, 75 gemiden oluşan donanmanın başında Ege Denizi'ni haraca veriyordu. 1337'de Osmanlı devleti arazisinden hareket eden bir kısım Türk korsanlar başşehirin önüne kadar sokulurlar. Türk korsanların bu aman vermeyen akınlarına karşı kuvvetli bir donanmaya ihtiyaç vardı, halbuki Bizans donanması artık çok zayıftı. Adalar denizinde kolonileri bulunan Lâtin devletler de birlikten mahrumdular. Bu sebeple Venedik, Papalığa baş vurarak Akdeniz'de korsan akınlarına karşı bir deniz işbirliği tavsiye ediyordu. Bu sıralarda İmparatorluğun, hem Osmanlılara hem de Akdeniz'de yerleşen Lâtin kolonilerine karşı Türk emirlikleri ile işbirliği yaptığı kaydedilir. Hatta Epir ve Tesalya'yı tekrar hâkimiyetleri

altına almak üzere İmparatorluğun giriştiği seferlerde, Türklerin yardımcı kuvvetleri katılırlar. Böylece, III. Andronikos iç savaşların kısa süren fasılasından faydalanarak Bizans'ı tekrar toparlamaya çalıştı. Lâkin, ölümü üzerine çıkacak olan ikinci iç savaş, neticeleri bakımından öncekinden çok daha ağır olduğundan İmparatorluk artık bir daha kendine gelemeyecekti.

III. Andronikos, 15 Haziran 1341'de, henüz 45 yaşında iken öldü. Geride dokuz yaşında bir erkek çocuğu (sonraki İmparator V. Ioannes) ve ona vekâlet eden, lâkin Lâtin olduğundan dolayı seilmeyen annesi Anna (Savoie)'yı bırakıyordu. III. Andronikos hayatta iken fiilen devleti idare eden Kantakuzenos, Androkinos'un vasiyetine uyularak niyabet heyeti başkanlığına getirildi, İmparatoriçenin de buna bir itirazı olmadı. Andronikos, devlet idaresinde reformlar yapmak ve içine düştüğü çıkmazdan kurtarmak gayesiyle girişimlerde bulunduğu bir sırada vefat etmişti. Kantakuzenos, onun yarıda kalan işlerini tamamlayabilecek kudrette bir adamdı. Lâkin, başarılı olabilmek için imparatorluk makamında bulunması gerektiği halde Kantakuzenos bunu reddetmişti. İktidarda bulunduğu zaman orduyu yeniden kurmayı, maliyeyi ıslâh etmeyi ve yabancıların isteklerine engel olarak İmparatorluğu canlandırmayı tasarlıyordu. Fakat Kantakuzenos, vaktiyle etrafına topladığı ve yardım ederek yüksek yerlere getirdiği insanların kendisini kıskandıklarını fark edememişti. Bunların başında, dinî mücadeleler sırasında Sinod'un muhalefetine rağmen Patriklik makamına getirdiği Kalekas ile, destekleyerek ikbale kavuşmasına yardım ettiği Megadük Apokaukos vardı. Çok kabiliyetli bir adam olan Apokaukos, Kantakuzenos'a karşı gayet dalkavukça davranıyor, fakat ondan nefret ediyordu. Kantakuzenos'a karşı oluşan muhalefet cephesinde en tehlikelisi Apokaukos idi. Bu iki şahıs İmparatoriçe Anna nezdinde, Kantakuzenos'un imparatorluk ailesi hakkında kötü niyetler beslediğini ileri sürerek fesat sebebi oldular. Durumunun sarsıldığını gören Kantakuzenos istifa etti ise de imparatoriçe bunu geri çevirdi. Fakat, bu esnada Türk ve Sırp tehlikesi gitikçe kuvvetleniyordu. Sırp lar yeniden Selânik'e kadar ilerlemişler ve Bulgarlar İmparatorluğu harp ile tehdide başlamışlardı. Kantakuzenos, kendi toplayabildiği kuvvetlerle bütün düşmanlara karşı koydu ve sulhu sağladı; hatta Yunanistan'da İmparatorluğun durumunu kuvvetlendirmeyi başardı. Lâkin, Bizans'ın bütün başarıları, az sonra çıkacak bir iç savaş sonunda yok olacaktı.

Muhalifleri, Kantakuzenos'un başşehirden uzakta bulunmasından faydalanarak imparatoriçeden onun bütün görevlerinden uzaklaştırılmasını sağladılar, hatta İstanbul'a gelmesini dahi engellediler. İmparatorluk namına parlak plânlar hayal eden Kantakuzenos, bir anda devlet düşmanı ilân edildi; taraftarları İstanbul'da takibe uğradılar, evi tahrip edilerek malları gaspedildi. Yeni niyabet heyetinin başında İmparatoriçe Anna bulunuyordu ve ondan sonra en kuvvetli iki üyesi patrik Kalekas ile Apokaukos idi. Bu kuvvetli darbe karşısında Kantakuzenos hareketsiz kalmadı ve 26 Ekim 1341'de Dimetoka'da kendini imparator ilân etti ve İmparatorluk ailesine değil, Apokaukos'a karşı mücadele edeceğini açıklamayı da ihmal etmedi. Bizans şimdi, uzun süren hayatında karşılaştığı en ağır krizlerden birine girmişti. Bu yeni savaş artık, basit bir iktidar mücadelesi olmaktan çıkarak derin dinî ve sosyal unsurlara bulanacaktı. Bizans'ın bu kardeş kavgasına yabancılar da geniş çapta katılacaktı. Siyasî partilerin mücadelesi dinî bir veçhe kazanıyor; Kantakuzenos büyük toprak sahibi soylularla arhontların mümessili oluyor ve bunların karşısında 14. yüzyılda esnaftan ve tüccardan ve kısmen de köylülerden oluşan bir cephe bulunuyordu. Bu grupların büyük asilzadeye karşı duyduğu düşmanlığı ve hasedi ziyadesiyle tahrik eden ve çok haris bir adam olan Apokaukos, Bizans'ta 14. yüzyılda patlak veren bu ikinci iç savaşın sosyal bir renk kazanmasına sebep olmuştur. Bu iç savaş sonunda İmparatorluk, içeride son kudretini de kaybediyor ve birbiri ile çarpışan iki parti ise, yabancıları bu iç kavgalara karıştırmak suretiyle onlara İmparatorluğu teslim ediyordu.

Tam bu sırada Bizans, Hesychastlar'ın sebep oldukları dinî buhranlara sürüklendi. Lâik veya dindar bütün Bizans halkını ilgilendiren bu hareket, İmparatorlukta on yıl süresince şiddetli çalkantılara sebep olacak ve mücadele dinî ihtilaf olmaktan çıkarak ağır sosyal bir kriz halini alacaktır. Bizans'ta çok eskiden beri dinî bir sükûn içinde (Hesychia, sıkı bir keşiş hayatı yaşayanlara Hesychastes adı verilir.) Hesychasm 14. yüzyılda belirli bir mistik-zahitlik adı olur. Kökleri 11. yüzyılda yaşayan büyük mistiklere kadar çıkan Hesychasm hareketi, 14. yüzyılın başında Bizans arazisinde dolaşan Georgios Sinaites'in mistik-zahitlik öğretilerinin Bizans manastırlarında büyük bir etki yapması ile kuvvetlenir. Özellikle Bizans Ortodoks mezhebinin sığınağı ve koruyucusu olan Aynaroz Dağında (Athos) büyük bir ilgi görür. Hesychastlar'ın biricik gayesi, Tanrı ile gizli ve toptan bir birleşmedir. Bu gayeye erişmenin tek yolu, bütün dünyevî işlerden mutlak surette uzaklaşarak ilahî bir sükûn içine (Hesychia) dalmaktır. Bu dinî

akımın tam bu sırada Bizans toplumunda bir zemin bulabilmesi, anlaşılması güç bir rastlantı değildi; önce, dış düşmanların saldırıları ile huzuru kaçan toplumda, iç harplerin sebep olduğu karışıklık ve nihayet Arsenit Şizması, böyle bir akıma uygun bir ortam hazırlamıştı. Tarihçilere göre Hesychasm hareketi, 14. yüzyılın en büyük fikir hareketidir. Bu olayların sosyal yöndeki tepkileri daha da şiddetli oldu ve iç savaşın bütün sebepleri hemen kâmilan sosyaldi. İmparatorluğun çöküşü hızlandıkça fakirlik de artıyor ve iktisadî çöküş, sosyal sınıflar arasındaki mesafeyi açıyordu. Taşrada ve şehirlerde büyük fakirlik artarken servet ve mülkler ince aristokrat tabakanın eline geçiyor ve fakirleyen tabakanın bu sınıfa karşı hıncı artıyordu. İmparatorluk iktidarının kuvvetli olduğu zamanlarda Bizans absoltizmi, şehir hayatını baskı altında tutabiliyordu. Merkezî iktidarın zayıfladığı zamanlarda ise, mahallî güçler kuvvetleniyor ve şehir hayatı canlanıyordu. Fakat, merkezî iktidarın yerine bu defa idareyi ele geçiren feodal kuvvetler, İmparatorlukta ticaret ve sanayiin serbestçe gelişmesine engel olmuş, bu da Bizans şehir hayatının geri kalmasına sebep olduğundan, İtalyan devletlerinin sömürüsüne yol açmıştır.

Kantakuzenos ile niyabet meclisi arasındaki mücadele, İmparatorluğun o zamana kadar açığa çıkmayan sosyal düşmanlığın alevlenmesine sebep olmuştur. İç savaş, daha başlangıçtan itibaren Apokaukos ile Kantakuzenos'un boğuşması halini alır. Apokaukos, Kantakuzenos ile onun yandaşları olan aristokratlara karşı büyük kitleleri başarı ile kışkırtır. İki tarafın da adamları bir anlaşmaya yanaşmadığından savaş bütün hızı ile sürer. Diplomatik tertipler, entrikalar, izdivaçlar, vali ve kumandanları ayartmak için başvuru fesat hareketleri gittikçe artar. Özellikle halkı karışık unsurlardan oluşan, en fazla zenginlik ile en çok fakirliğin karşı karşıya bulunduğu Selânik'te, kuvvetli bir teşkilâta ve bir dereceye kadar belirli bir ideolojiye sahip Zelotlar Partisi vardı. Bu yüzden burada aristokrat düşmanı hareket, 1342'de Zelotların iktidarı ele geçirmeleri ile sistemli bir hal aldı. Kantakuzenos taraftarlarının artması üzerine Zelotlar burada bir alay oluşturdular.

Bizans'ta birbirleri ile çarpışan tarafların her biri malî sıkıntı içinde idi. Bu yüzden hükümet, hazinenin bir çok kıymetli eşyasını darphaneye gönderdi, soyluların mallarına el kondu. Dimetoka'da yerleşen Kantakuzenos ilk yıllarda başarısızdı. Bu arada İstanbul'da İmparatoriçe Anna, oğlu Ioannes'e parlak bir merasimle taç giydirdiyordu. Selânik'te Zelotlar

hâkimdiler; fakat zamanla Zelotlar arasında ayrılmalar oldu. Fakat, Kantakuzenos ve aristokratlara karşı olduklarından dolayı V. Ioannes'i tutarlar. Selânik'ten İstanbul'a kadar uzanan sahalarda soylular her tarafta yenilgiye uğramışlardı. Kantakuzenos'un yakınları bile can ve mal kurtarmak maksadıyla onu terk ediyorlardı. Bu sıkışık durumda Kantakuzenos, Sırp kralının yardımını sağlamayı başardı. Selânik üzerine yapılan sefer amacına erişemedi. Ertesi yıl İzmir Bey'i Umur'un sağladığı bir donanma ve kuvvetlerle yeniden Selânik üzerine girilen sefer de netice vermedi. 1344 yılının sonuna doğru İzmir Beyi Umur'un da yardımları ile toparlanmaya başlayan Kantakuzenos, 1345'te Edirne'yi ele geçirdi. Bundan sonraki yıllarda Umur Bey'den ümidini kesen Kantakuzenos, Osmanlı emiri Orhan Bey'e başvurdu ve ona kızı Theodora'yı vereceğini vaadederek Osmanlı askeri sağladı ve onları Avrupa yakasına geçirdi. Bunların yardımı ile Karadeniz sahilindeki hemen bütün kaleleri ele geçirdi; başşehri sıkıştırdı fakat alamadı. Bu sıkıntılı anında Tesalya'nın kendisine katılması onu çok kuvvetlendirdi; zira, Tesayla zengin bir eyaletti. Fakat, Kantakuzenos'un kuvvetlenmeye başlaması Sırp kralını ürküttü. Çünkü o, Bizans'ın iç kavgalarından faydalanarak İmparatorluk arazisinden mümkün olduğu kadar fazla yerler koparmak istiyordu. Bunun üzerine, çoktan beri kendisine ittifak teklifi yapan İmparatoriçe Anna'nın teklifini kabul ile onun tarafına geçti ve böylelikle Kantakuzenos'un bir silâh arkadaşı onu terketmiş oluyordu.

Bu olaylardan sonra, Kantakuzenos'un talihi Anadolu Türk beylerine bağlanıyordu. Önce Ege sahilindeki Türk beylerinin ve ardından da Osmanlı Beyliğinin sahneye çıkması, Bizans iç savaşının ağırlığını onun tarafına çevirmiştir. Umur Bey'in yardımı ile Selânik'i ele geçirmemiş ve Kantakuzenos burada şiddetli bir mukavemetle karşılaşmıştı. Bu sebeple Selânik'ten vazgeçmek zorunda kalmış ve Makedonya'nın önemli bir kısmını Sırp kralına kaptırmıştır. Lâkin Kantakuzenos Umur Bey'in yardımları sayesinde Trakya'ya hâkim olabilmiş, bu yardım pahalıya mal olmuştu. Zira, Umur Bey'in Türkleri geçtikleri her yeri yağma etmişlerdir. Buna karşılık, İmparatorluk idaresi, Güney Slavlarının yardımına baş vurmakta idi. Fakat, gerek Sırp'lar gerekse Bulgarlar, Bizans'ın bu zayıf ânından faydalanarak arazilerini genişletmeyi düşündüklerinden bu Slav ittifakı da Bizans'a faydadan çok zarar verdi. Bulgar-Bizans hududunda ortaya çıkan Slav sergerdesi Momçilo, devamlı taraf değiştirerek akınlar yaptığından, bu tehlikeli adam ancak Umur Bey'in yardımları sayesinde ortadan kaldırılabiliyordu

(1345). 1345 yazına kadar Kantakuzenos, bütün Trakya'yı hâkimiyeti altına alabilirdi. 15 Haziran 1345'te Apokaukos'un öldürülmesi Kantakuzenos'un işini kolaylaştırdı. Selânik'te de aşırı reform tarafları Zelotlara karşı bir ayaklanma olmuştu.

Bütün bu olaylar, özellikle Apokaukos'un öldürülmesi, Kantakuzenos'un kuvvetlenmesine hizmet etmiş, buna karşılık niyabet heyetinin iktidarı çökmüştür. 1348'de İzmir'de Haçlılara karşı giriştiği ümitsiz bir muharebede Umur Bey şehit edildi ise de Kantakuzenos, 1346'dan beri Umur Bey'den daha kuvvetli bir hükümdar olan Orhan Bey'in ittifakını kazanmıştır. Fakat, Kantakuzenos'un Orhan Bey ile olan ittifakı, ilerisi bakımından Bizans namına tehlikeli olacaktı. Zira Orhan Bey, diğer Türk beyleri gibi yağma ve esir peşinde koşmuyor ve girdiği yerde yerleşmeyi düşünüyordu. 1347'de Kantakuzenos'u tehlikeli bir şekilde tehdit eden Sırp kralına karşı, Orhan Bey'in oğlu Süleyman Bey idaresindeki Osmanlı kuvvetleri imdadına yetişir. Halbuki Sırp'lar tam bu sırada Bizans'ın hayatına son vermeyi tasarlıyorlardı. Rivayete göre Stefan Duşan Orhan Bey'le de ittifak denemesinde bulunmuş fakat Kantakuzenos buna engel olabilmisti. Orhan Bey bu sıralarda çok kuvvetliydi ve ölümünden az önce Apokaukos da mühim bir meblağ karşılığında Orhan Bey'le ittifak etmeyi teklif etmiş, fakat Orhan Bey tarafından ret edilmişti. Yine Apokaukos'un ölümünden sonra İmparatoriçe Anna da Anadolu da yardım aramış, 1345 Haziranı başında Saruhan'dan 6000 kişilik bir yardım sağlamışsa da, bu girişim de acıklı bir tarzda son bulmuştur. Zira, bu Türkler Kantakuzenos'a karşı çarpışacak yerde, Bulgar arazisine taarruz etmiş ve zengin ganimetlerle dönmüşlerdir.

Eriştiği başarılarla güvenerek Kantakuzenos 21 Mayıs 1346'da Edirne'de Kudüs Patriğinin elinden imparatorluk tacı giydi. 1346 yılı boyunca Kantakuzenos'un ücretlileri İstanbul'u muhasara altında tuttular. Şehirdeki aristokrat zümre artık, açıkça Kantakuzenos'u desteklemeye karar verdi. İmparatoriçe Anna, 2 Şubat 1347'de Patrik Kalekas'ı azletti ve İzidor'u onun yerine atadı. Kantakuzenos, 3 Şubat 1347'de mukavemet görmeden İstanbul'a girdi. Zira, taraftarları ona Altın Kapiyü açık bıraktılar, Şehrin muhafızları para ile satın alındığından İmparatoriçe teslim olmak zorunda kaldı. Kantakuzenos ortak imparator ilân edildi; tahtın varisi V. Ioannes ile hüküm sürmeleri kabul edildi. Ayrıca, Kantakuzenos, 13 yaşındaki kızı Helena'yı 15 yaşındaki İmparatora nişanladı.

VI. Ioannes Kantakuzenos'un Hâkimiyeti Devri (1347-1355)

İç savaşıardan galip çıkan ve İstanbul'u ele geçiren Kantakuzenos, henüz İmparatorluğun her tarafına hâkim değildi. Başarısı, iç savaşa geçici olarak son verebilmişti. Zelotlar, Selânik'te hâlâ hüküm sürüyor, Kantakuzenos'un hükümdarlığını kabul etmeyi şiddetle reddediyorlar ve başşehirden gönderilen bütün emirleri geri çevirtiyorlardı. Kantakuzenos güç problemlerle karşı karşıya idi ve iktidarda kaldığı sekiz yıl süresince İmparatorlukta nizamı iade etmek uğruna insan üstü bir enerji ile çalıştı, fakat sonunda işlerin ağırlığı altında çöktü. 13 Nisan 1347'de İstanbul patriğinin elinden İmparatorluk tacını giydi; bir çoklarına göre Kantakuzenos hâlâ gâsıptı. Bu sebeple V. Ioannes'in meşruluğunu tanıdığını ve onun ortağı olduğunu zihinlerde yerleştirmesi gerekiyordu. İmparatoriçe ile de bu şartlar altında anlaşmış ve onu mukavemete devamdan vazgeçirebilmişti. Bu suretle Paleologlar ailesi ile Kantakuzen'i meşru sayan bir zemin hazırlandı. III. Andronikos'un manevi kardeşi, V. Ioannes ile kendi çocuklarının "ortak babası" gibi unvanlar aldı. İmparatorlukta genel bir af ilân edildi. Kantakuzenos böylece iç savaşın bütün izlerini silmeyi denedi. En güç mesele İmparatorlukta nizamı ve refahı iade etmektir. Devletin hazinesi boştu ve Kantakuzenos'un soyluları hazinenin yardımına teşvik eden girişimleri neticesiz kaldı. İmparatorun bütün gayretlerine rağmen, her iki cephenin adamları birbirlerine diş biliyor ve Kantakuzenos'un yakınları, karşı tarafa verilen tavizleri kısıkanıyorlardı. Başıbozukluk imparatorluk ailesine kadar sirayet etmiş ve asayiş sağlanamamıştı. Türk akıncılar ise, aralıksız Trakya'da akınlar yapıyorlardı. Kantakuzenos'un İstanbul'u ele geçirmek gayesiyle bütün kuvvetleri burada topladığı bir sırada, Sırp kralı, Makedonya'da ilerlemeler kaydetmişti. Hâkimiyeti ele geçirdiğinden dolayı kayınpederini Üsküdar'a giderek tebrik eden Orhan'dan Kantakuzenos, Sırpı Makedonya'dan çıkarmak için askerî yardım istiyor ve Orhan bu isteği kabul ederek yirmi bin asker gönderiyor. Bu sırada Sırp en çok Selânik'i sıkıştırıyor ve Selânik yine bazı Türk korsanlarının yardımı ile kurtarılabilmişti. Zelotlar'ın Selânik hâkimiyeti 1349 sonunda dağılmış ve reisleri Sırp kralına kaçıyordu. Zelotlar, şehri Kantakuzenos'a teslim etmekten memnurlukla Sırp kralına vermeye hazırladılar. Bu olaylardan sonra Kantakuzenos, halkın daveti üzerine şehre girdi, fakat kuvvetleri yeterli olmadığından elinde tutamadı; Kantakuzenos ancak Ocak 1350'de şehri işgal etti. Kantakuzenos'un iktidarı ele geçirmesi Hesychastlar'ın zaferi idi. Bununla beraber dini ihtilaflar yine sürüp gitmiş ve bu defa Hesychast

karşıtı partinin başına Nikeforos Gregoras geçmiştir. Apokaukos'dan sonra Kantakuzenos'un en büyük düşmanı olan patrik Kalekas'ın uzaklaştırılmasının ardından, Hesychastlar'dan Monembasia metropoliti İzidor bu makama getirilmiştir. Kantakuzenos, dini polemiklere son vermek gayesiyle 27 Mayıs 1351'de, Vlakerna sarayında bir Sinod topladı. Bu Sinod'da Gregoras, Hesychastlar'ın en büyük muhalifi idi. Son Bizans devrinin en büyük ilim adamı ve bazılarına göre kuvvetli edebî dehası ve sağlam karakteri ile bütün Bizans imparatorluğunun en büyük fikir adamlarından sayılan Gregoras, zamanla Hesychast muhalifi kesilmiş ve aynı zamanda Union taraftarı olmuştu. Kantakuzenos onu, Hesychastlar tarafına kazanmak için bütün gayretini sarfetmiş fakat kazanamamıştır. Sinodun bitiminde anti Hesychastlar tel'in edildi; bunlar arasında Nikeforos Gregoras da vardı. Gregoras Chora manastırına kapatıldı, gözden düştü; yazmasına dahi engel olundu. Hesychastlar'ın zaferi tam olmuş ve bu fikir akımı Bizans kilisesinin resmi doktrini haline gelmiştir. Bu akım, İmparatorlukta bir müddetten beri Lâtinleşme ve Lâtin kültürüne karşı bir reaksiyondur.

Bizans iç savaşlarından en çok Sırplar faydalanmıştır. İmparatorluğun bu taze güce ve iyi bir orduya sahip iktidara karşı koyacak kudreti yoktu. Selânik dışında bütün Makedonya Stefan Duşan'ın hâkimiyeti altına girmişti, 1345'ten sonra Serez ve Kavala'yı da ele geçiren Duşan, Mesta ve Üstrumca nehirlerinin ağzına kadar sokuldu. Akdeniz'e çıkmış ve artık İstanbul'u ele geçirme plânları yapmaya başlamıştı. Selânik'in kaybedilmesi halinde İmparatorluğun geri kalan kısımları da tehlikeye girecekti. 1349 Nisanında Duşan, Sırpların ve Greklerin imparatoru unvanını taşıyor ve İmparatorluk tacını giymiş bulunuyordu. Bizans iç savaşının sona ermesi Duşan'ın ilerlemesini durduramamıştı ve Duşan'ın hâkimiyeti artık, Tuna kıyılarına kadar uzanıyordu. Hâkimiyeti altındaki ülkeler halkının yarısı Grekçe konuşan insanlardı. Avrupa'da Stefan Duşan'ın kuvvetlenmesinden en çok endişe eden devlet Venedik'ti. Zira, Venedik zayıf bir Bizans yerine güçlü bir Sırp devletinin meydana gelmesini elbette istemezdi. Aralarında siyasî bir işbirliği maksadıyla uzunca süren müzakereler cereyan etmiş, fakat bir netice vermemiştir. Sırpların Bizans'a karşı giriştikleri mücadelede başarıya erişebilmek için donanmaya ihtiyaçları vardı. Bu arada Venedik ile Cenova arasında bir harp çıkmış ve Venedik'ten ümidi kesen Duşan, Orhan Bey'e bir elçi göndererek ittifak teklif etmiştir. Bu teklifi Orhan'ın uygun bulduğu ve şartlarını kararlaştırmak üzere hediyelerle mukabil elçi gönderdiği, fakat bu temasları öğrenen Kantakuzenos'un Orhan'ın elçile-

rini pusuya düşürdüğü kaydedilir. Bu olaydan sonra Orhan ile Duşan arasındaki temaslar kesilmiş görünmektedir. Herhalde kısa bir zaman sonra, her iki tarafın maksatlarının aynı olduğunu anlayarak müzakerelere son vermiş olmaları muhtemeldir. Ayrıca, Stefan Duşan'ın Türkleri hesaba katmamış olduğu meydana çıkıyor. Halbuki, çoktan beri İstanbul'un mirasına konmayı düşünen ve bu sebeple de her türlü ihtimali göz önünde bulunduran Orhan Bey'in, Stefan Duşan'a meydanı boş bırakacağı düşünülemezdi. Diğer taraftan, bu devirde Türklerin askerî bakımdan Sırlardan üstün oldukları da bilinmektedir. 1352'de Kantakuzenos ile V. Ioannes harbi esnasında, V. Ioannes'e yardıma gelen Sırp kuvvetlerini Türkler dağıtmışlardı. Nitekim, bu olaylardan sonra bütün Trakya 1352 Eylülünde Kantakuzenos'a geçmişti. Buna karşılık, boş yere Türkleri Kantakuzenos'tan ayırmaya çalışan V. Ioannes, bunu başaramayınca Bozcaada'ya kaçtı. III. Andronikos'un büyük çabalarla meydana getirdiği Bizans donanması, son iç harplerle mahvoldu. Karada, Sırlarla Türkler arasında âciz bir duruma düşen imparatorluk, denizlerde de Venedik ile Cenova arasında güçsüzdü. Bizans hâkimiyeti, Trakya ile Ege denizindeki adalardan ve Stefan Duşan tarafından çepeçevre zaptedilerek ortada kalan Selânik'ten ve nihayet uzaklarda bulunan Peloponez'deki bir kısım araziden ibaretti. İmparatorluğun malî ve ekonomik durumu ise, kaybettiği araziye oranla da daha acıklı idi. Son iç harpler esnasında ziraat yapılamamış ve ticaretin felce uğraması yüzünden vergi toplanamamıştı. Sosyal mücadele ve yabancı akınların sahne olduğu ülke çöle dönmüş ve ticaret gerilemişti. Bu sıralarda Galata'nın yıllık gümrük gelirleri 200 bin altın olmasına karşılık, Bizans başşehrinin gümrük hasılatı 30 bin altına düşmüştü. Bütün bu sebeplerden dolayı, 14. yüzyılın başında gelirler azalmış ve devlet bütçesi çok mütevâzî bir hale gelmişti. Karşılaştığı olağanüstü olaylar dolayısıyla devlet, mülk sahiplerinin yardımına baş vurmamak ve yabancılardan ödünç ve yardım dilenmek zorunda kalmıştı. İmparatoriçe Anna, daha iç savaşın başında, Venediklilerden borç almak için hazineye ait mücevherleri rehine olarak vermiş, Venedik ile yapılan her yeni anlaşmada söz edilmesine rağmen bedeli ödenemediğinden bu mücevherler Venedik'in elinde kalmıştır. 1350'de Moskova Büyük Prensinin Ayasofya'yı onarmak amacıyla gönderdiği yardım, Türk ücretlileri sağlamak üzere harcanmıştı (Gregoras). Eskiden sefahat ve savurganlık içinde yaşayan Bizans sarayı şimdi, altın ve gümüş evani yerine teneke ve çanak çömlek kullanmaya mecbur oluyor, dolayısıyla taç giyme merasimleri çok sönük geçiyordu.

1348'de Karadeniz üzerinden Asya'dan gelen *veba*, İmparatorlukta büyük kayıplara sebep oldu. Halk arasında dehşet uyandıran salgın, asabî bir korkunun yayılmasına sebep olmuştu; rivayete göre nüfusun yüzde on beşini alıp götürmüştü. Gregoras ve Kantakuzenos gibi tarihçilerin anlatıklarına göre hekimler, bu hastalık karşısında âciz kalmışlardı. Bu "*Kara Ölüm*" daha sonra bütün Avrupa'ya yayılır. Osmanlılar'ın Avrupa'ya geçmeleri ve orada yerleşmek üzere oldukları bir zamana rastlayan bu âfet, onların başarısına yardım etmiştir. Can derdine düşen Avrupalı'nın, Orhan veya Osmanlı'yı düşünecek hâli kalmamıştı. Gittikçe parçalanan, iç ihtilaflara düşen ve hâkimiyet etrafında iki ayrı hükümdar ailesinin çarpıştığı İmparatorluğun dış düşmanları, bu olayları çok yakından izliyorlardı. Bu sıralarda, Bizans'a en yakın tehlike Cenovalıydı. VIII. Mihael, İmparatorluğun başşehrini geri almak üzere giriştiği mücadele esnasında (Mart 1261), donanmasından faydalanmak maksadıyla Cenova'ya İmparatorluk üzerinde bir çok imtiyaz vermiş ve ondan Venedik'e karşı bir denge unsuru olarak faydalanmayı tasarlamıştı. VIII. Mihael, bu iki devlet arasındaki rekabetten maharetle faydalanmayı başarmıştı.

13. yüzyıl sonunda Müslümanlar, Haçlı Seferlerinden sonra Doğuda yerleşen bütün Hıristiyanları tardederek oralardaki kolonilerine el koymuşlardı. Hıristiyanlar arasında Venedik, uzun zamandan beri bu sahada ticari üstünlüğü elinde bulunduruyordu; bu üstün durumu kaybetmek, Venedik namına ağır bir darbe olmuştur. IV. Haçlı Seferinden sonra Adalardan ve Bizans topraklarından kovulan Cenova ise, Karadeniz üzerinde esash olarak yerleşmiş ve ticaretini eline geçirmişti. VIII. Mihael'den elde ettiği imtiyazlardan sonra Cenovalılar çok kuvvetlenmişlerdi. Fakat, sonradan onların sadık bir müttefik olmadıkları kanaatine varan Mihael, şehrin surları içinde kendilerine ayrılan yerlerden onları çıkararak Haliç'in karşı tarafındaki Galata'da yerleştirdi. Lâkin bu olay, ilerisi bakımından çok tehlikeli neticeler doğuracaktı. Zira, Cenovalılar burada başşehrin karşısında kuvvetli bir kale meydana getirirler ve II. Andronikos'un rızası ile şehrin etrafını surlar ve hendeklerle çevirerek tahkim ederler. Sonraki yıllarda burada kurumlaşan Galatalılar, Podesta adı verilen bir genel vali tarafından idare edilmişlerdir. Böylece, Ortodoks İstanbul'un karşısında Katolik kiliseleri ve manastırları, demokratik sayılabilecek idare tarzları ile devlet içinde bir devlet doğdu ve III. Andronikos'un hâkimiyetinin sonunda, hemen hemen bağımsız, siyasi ve ekonomik bakımdan kuvvetli bir koloni haline geldi. Bu durum, elbette Venedik'i de çok rahatsız ediyordu.

Bizans'ın donanmadan mahrum olmasından ziyadesiyle faydalanmayı ihmal etmeyen Galata Cenevizlileri, Ege denizinin ve Boğazların, Karadeniz'in bütün ticaretini tekelleri altına aldılar. Kantakuzenos'un dış siyasetinde Cenevizliler, İmparatorluk düşmanları idiler. Zenginleyen ve kuvvetlenen Cenovalılar, Bizans'a karşı takındıkları kibirli tavırları ile de halk arasında infiale sebep olmuşlardı. Bunlara karşı önlem alınması gerektiğine inanan Kantakuzenos, İmparatorluğun içinde bulunduğu acıklı duruma rağmen, acele ile bir deniz filosu inşasına ve Galatalılar'a tanınan gümrük muafiyetinin daraltılmasına karar verdi. Devletin hazinesi boş olduğundan güçlkle halktan toplayabildiği 50 bin altın ile bir ticaret filosu meydana getirdi ve Karadeniz ticaretinden alınan gümrük resminden Galatalılar'ın eline geçen yüzde 87'lik gelirden de bir indirim yaptı. Fakat onlar, menfaatlerinin zarar gördüğünü anlar anlamaz harekete geçerek Bizans donanmasını batırdılar (15 Mart 1349). Tam bu sırada Venediklilerle bir harp çıkmak üzere bulunduğu Cenova Senatosu, İmparatora tazminat ödenmesi suretiyle bir anlaşma yapılması emrini verdi; böylece Bizans'ın Cenovalılar'ın vesayetinden kurtulma çabaları boşa çıktı ve gümrük tarifelerinde de eskisi gibi Cenovalılar'ın "en imtiyazlı devlet" oldukları hükmü yerinde kalıyor ve Galata kalesi, Bizans namına eskisinden daha tehlikeli bir hale gelmiş bulunuyordu.

Cenova'nın bu derece kuvvetlenmesi Venedik'i çok rahatsız etmekte idi; bu sebeple Bizans'ın Cenova ile vardığı bu anlaşma uzun ömürlü olmayacaktı; Venedik Cenova'yı doğudaki en kuvvetli rakibi sayıyordu. Bu iki deniz devletinin denizlerdeki menfaatleri, özellikle Karadeniz ve Azak denizi sahasında çarpışıyordu. Cenovalılar, Kefe'yi ve Don nehri ağzındaki Tanais'i tahkim etmişlerdi. Karadeniz'in girişi ile Galata ellerinde bulunduğu bütün Karadeniz ticaretini kontrolleri altına almak hevesine kapıldılar. Bu sebeple Cenovalılar Boğazın en dar olduğu yerde bir gümrük muhafızlığı meydana getirdiler ve yabancılardan gümrük almaya başladılar; elbette bu karar en çok Venedik ile Bizans'ı ilgilendiriyordu. Cenovalılar daha ileri giderek Boğazdaki kontrolden kaçmayı başaran Venedik ticaret gemilerini Kefe'de el koydular (1350). İki devletin menfaatleri Adalarla Ege denizinde de çarpışmakta idi.

Bizans'ta, Kantakuzenos ile tahtın meşru varisi V. İonnes arasındaki yeni bir iç savaş patlak üzere idi ve bu iki İtalyan devleti arasındaki harp, ister istemez İmparatorluğu da maceraya sürükleyecekti. Vebanın

sebepler olduğu felâketten ancak kurtulabilen Venedik, hummalı bir harp hazırlığına girişti. Başlangıçta neticesi kestirilemeyecek bir muharebeye girmek istemeyen Kantakuzenos, sonunda tarafsızlık politikasını sürdürmedi. Venedik donanması Galata'ya taarruzda bulununca Galatalılar, İstanbul'u top ateşine tuttular ve böylelikle Bizans kendini hiç istemediği bir harbin içinde buldu. Bu harpte Venedik'in yanında yer alan Bizans'ın 14 kadırgası batırıldı. Bu kadırgalar Venedik'in yardımı ile techiz edilmişti. İki devlet arasındaki harbin en şiddetli çatışması, İstanbul önlerinde oldu ve iki taraftan toplam 150 geminin katıldığı muharebe (13 Şubat 1352) bütün gün sürdü; fakat kesin bir sonuç alınmadı ve bu muharebe, her iki tarafın bitkin bir hâle gelmesine kadar batı sularında devam etti. Bu harp dolayısıyla Cenova Orhan bey ile de bir dostluk anlaşması imzalamıştır (1352-1353). Sonunda olayların Batıya intikal etmesi yüzünden Bizans, Cenova karşısında yalnız ve savunmasız kalıyordu. Bu durumda yeniden Cenova ile anlaşmak zorunda kalan Kantakuzenos, bir daha Venedik'e yardım etmeyeceğini vaatettikten başka, İstanbul civarında bir kısım araziyi de Cenova'ya terketmek zorunda kaldı. Aynı zamanda Bizans donanmasının Karadenize çıkması da yasaklanıyordu. Bizans'ın bu cephe değiştirmesi, Venediklilerin V. Ioannes ile anlaşmaları neticesini verdi.

Kantakuzenos'a karşı mücadele edebilmek için V. Ioannes, Venedik'ten 20 bin altın borç aldı ve bunun karşılığında onlara Bozcaada'yı vadetti. Sırp Kralı da, Ioannes'i Kantakuzenos'a karşı teşvik ediyordu. İstanbul'da Cenova ile harp sürerken V. Ioannes, Kantakuzenos ile olan anlaşmayı bozarak Selânik'te hasmane davranmaya başladı. Kantakuzenos, V. Ioannes'i Selânik'te bırakmış ve bütün iktidarı eline alarak onu bir kenara itmişti. Selânik'te, zenginler arasında Kantakuzenos'u sevmeyenler çoğunlukta idi ve bunlar Ioannes'i sürekli olarak Kantakuzenos'a karşı tahrik ediyorlardı. Rüşte erişen V. Ioannes, yaşı ilerledikçe artık bir kenara itilmiş olmaktan bıkmıştı. Daha başlangıçtan beri Kantakuzenos'un bütün hasımları da genç prensin yanında yer aldılar. Sırp Kralı Stefan Duşan, V. Ioannes'i tek imparator tanıdığını açıkladı (Haziran 1351). Selânik'in zenginleri, şehri Sırp Kralına teslim etmekten çekinmeyeceklerini ifade ediyorlardı. Kantakuzenos'un V. Ioannes lehine bir kısım tavizler vermeye hazır olduğunu bildirmesi de bir işe yaramadı, iç savaş patlak verdi. V. Ioannes, Cenova donanmasının İstanbul'u tehdit ettiği bir sırada Edirne'yi işgal etti (Eylül 1351). Venedik, Ioannes'i maddeten destekledi. Bulgarlar da Ioannes'i tutuklarını açıkladılar. Bu sıkışık durumda Türk yardımcı

kuvvetleri ile yetişen Kantakuzenos, önce Edirne'de iç kalede mahsur kalan oğlu Matheos'u kurtardı (Haziran 1352). Elinde yeterince kuvveti bulunmayan V. Ioannes Dimetoka'ya çekildi. Öteden beri Kantakuzenoslara karşı hasmane tavır takınan Edirne ve civarı, Kantakuzenos'un yardımcı kuvvetlerinin yağma alanı oldu. Bu kritik durumda V. Ioannes, Bulgarları ve Sırları yardıma çağırdı ve Venedik ile de bir anlaşma yaptı. Sırp Krallından gelen 4 bin kişilik kuvvet, Kantakuzenos'un Orhan Bey ile anlaşması sonunda tardedildi. Kantakuzenos, Türklerin yardımı ile yeniden iktidarına kavuştu. Türk ordusunun yaklaşması üzerine Bulgarlar da harp meydanını terkettiler; V. Ioannes'in Türkleri kendi tarafına çevirmek için harcadığı çabalar boşa çıktı. Dimetoka civarında vuku bulan muharebede, Sırp kuvvetleri ile V. Ioannes'in Grek kuvvetleri tamamen yok edildi (1352 sonbaharı). Bu olaylardan sonra bütün Trakya ve Makedonya yeniden Kantakuzenos'a döndü, Ioannes Paleologos Bozcaada'ya kaçtı. Bu muharebeler sırasında her iki taraf, karşı tarafı tuttuğunu ileri sürerek kendi ülkesini insafsızca yağma etmekten çekinmedi. V. Ioannes, Venedik ile anlaşarak âni bir baskın ile İstanbul'u ele geçirmeyi denedi ise de başaramadı, bunun üzerine tekrar Selânik'e döndü.

1353'te Kantakuzenos, kaybettiği sahaları yeniden ele geçirmiş ve hâkimiyetinin evcine erişmişti. V. Ioannes ise, başarısızlığından dolayı taraftarlarınca terkedildi. Şimdi artık tek başına imparator olan Kantakuzenos, hâkimiyeti kendi ailesine geçirme zamanının geldiğine karar verdi. On yıldan beri Paleologlar hanedanı ile mücadele etmesine rağmen, prensip olarak bu ailenin meşruluğunu tanıdı; fakat artık meşru hanedanı uzaklaştıracaktı. Taraftarlarının da ısrarları üzerine büyük oğlu Matheos'u ortak imparator ilân ederek V. Ioannes'e karşı şiddetli suçlamalarda bulundu. Böylece iki aile arasındaki ilişkiler nihaî olarak kopuyordu; Bizans'ta yeni bir hanedan doğmakta idi. Kantakuzenos, şimdi artık iktidarının çok kuvvetlendiğini sanıyordu. Lâkin, bu ikbal anında kendisini bu ikbal mevkiine getiren Türkleri unutmuştu. Osmanlıları hasımlarına karşı kullandığı zaman onlar, Bizans'ın her tarafını öğrenmişlerdi, İmparatorluğun her yerini tanıyorlardı; İstanbul'un surları dibinde, Kantakuzenos'un önünde geçit resmi yapmışlardı. Kantakuzenos bütün başarılarını Orhan Bey'e borçlu idi ve Kantakuzenos'un dış siyasetinde Türkler temel unsur olmuşlardı. Bütün bunlara rağmen Kantakuzenos'un başarıları uzun ömürlü değildi, zira muhalifleri gittikçe kuvvetleniyordu. Zaman geçtikçe Bizans halkının Kantakuzenos'a karşı duyduğu kin artıyordu. İki taraf ara-

sındaki muharebeler sırasında, İmparatorluk halkı arasında büyük bir değişiklik oldu. Halbuki Kantakuzenos, yine Türklerin yardımı ile durumu lehine çevirebildi. 1354 sonuna doğru, Kantakuzenos aleyhtarlığı son safhaya erişti ve İstanbul halkı Ioannes'i tuttu. Kantakuzenos artık İstanbul'da çok zor günler geçiriyordu.

Bu sırada meydana gelen beklenmedik bir olay, Kantakuzenos'un tarihini belirleyecek, Bizans'ın ve bütün Balkanların geleceği bakımından son derece önemli olayların başlangıcı olacaktı. Kantakuzenos, 1352'de Orhan Bey'e Gelibolu'da bir kale vaadetmişti. Kantakuzenos'un vaadini unutmaması üzerine, Gelibolu'dan 50-60 km. mesafede bulunan Tzympe adındaki bir kale Süleyman Paşa tarafından işgal edildi. 2 Mart 1354 gecesi Gelibolu'da şiddetli bir deprem oldu. Gelibolu dahil bir çok kalenin surları ve evleri yıkıldı; oturulmaz bir hale gelen Gelibolu'nun korkuya düşen halkı depremden zarar görmeyen komşu kasabalara göçtü. Aynı zamanda şiddetli bir soğuğun hüküm sürdüğü anlaşılan bu mevsimde, yola düşen insanlardan özellikle çocuklar ve kadınlar çok kırıldı. 1352'den beri Gelibolu yarımadasında bulunan Türkler boş kalan Gelibolu kalesine girerek işgal ettiler. Süleyman Paşa hemen ardından surları tamir ettirdi ve Anadolu'dan getirdiği Türkleri burada yerleştirdi. Osmanlıların Rumeli'deki iskân hareketi işte bu suretle başladı. Anadolu'nun özellikle yarı göçebe halkı da kendi rızalarıyla Rumeli'ye geçerek burada yerleşmeye başladı. Türkler artık Rumeli'yi vatan edinmeye kararlıydılar. Gelibolu, Türklere aynı zamanda Çanakkale Boğazını kontrol altında bulundurma imkânı veriyor ve Rumeli'ye geçmeyi kolaylaştırıyordu. Osmanlıların plânsız yağma akınları devri sona ermiş ve girdikleri yerlerde yerleşme zamanı gelmişti. Sonradan Süleyman Paşa'nın orduları Malkara, Bolayır ve Tekirdaę'ına kadar uzanan yerleri zaptetti ve keşif kolları İstanbul'un birkaç mil yakınlıklarına kadar sokuldu. Bu olay Bizans başşehrinde panik yarattı, herkes başşehrin Türk tehdidi altına girdiğini gördü. Pek çok kimse başşehirden kaçmak, batıya gitmek ve canını kurtarmak çareleri aramaya başladı. Kantakuzenos da korkuya kapılarak ve işlediği hatanın nihayet farkına vararak Orhan ile uzlaşmak istedi ve İmparatorluğun içinde bulunduğu acınacak maddi sıkıntıya rağmen para karşılığında onu hizaya getirebileceğini düşünerek 10,000 düka karşılığında Tzympe'yi geri vermesini ve Gelibolu'yu boşaltmaları için adamlarına emir vermesini şiddetli bir dil ile damadına ihtar etti. Bu istek karşısında Orhan Bey'in verdiği cevap ve tutumu son derece soğuk kanlı idi. Türk hükümdarı, Tzympe gibi önemsiz bir kaleyi

ne zaman olsa ele geçirebileceğini düşündüğünden bu kale karşılığında gönderilen fidyeyi kabul etti. Gelibolu'nun iadesine gelince "Allah'ın kendisine bahsettiği bir kaleyi kimseye veremeyeceğini" söyleyerek reddetti. Kantakuzenos hâlâ alun ödemek suretiyle Türkler ile anlaşacağını sanarak İzmit körfezinde Orhan Bey'den bir mülâkat istedi. Fakat Kantakuzenos buluşma yerine geldiği halde Orhan Bey, hasta olduğunu ileri sürerek gelmemiş ve böylelikle bütün müzakere yolları kesilmişti. Kantakuzenos'un yıldızı artık sönmekte idi ve onun devrilmesini kimse durduramazdı; zira, Kantakuzenos'u o zamana kadar başarıya götüren ittifak sona ermişti. Nitekim, Süleyman Paşa Haziran ayından sonra Trakya'ya akınlarını artırdı ve halk Trakya'da hasat dahi yapamadı. Başşehirin batı eyaletleri ile olan ulaşımına Türkler engel oldular. Yalnız ve desteksiz kalan Kantakuzenos İstanbul'a döndüğünde Sırlara ve Bulgarlara baş vurarak Balkan Hıristiyanları arasında bir savunma paktı teklifinde bulundu ise de başaramadı. Halk tarafından bütün felâketlerin başı ve Türk ittifakı ile ülkeyi düşmanlara teslim etmiş olmakla suçlandığından son bir çare olarak V. Ioannes ile anlaşmayı denedi. Fakat ret cevabı aldı.

Gerçi Kantakuzenos, daha başından beri Türkleri yardıma çağırarak tehlikeli bir oyuna girdiğinin farkında idi. Fakat asıl şimdi konuyu bütün şümülü ile anlayabildi. Muhalifleri ve bunların başında evvelce patriklikten uzaklaştırdığı Kalekas, Kantakuzenos'u Hıristiyanları kâfirlere teslim etmiş olmakla ve Ayasofya'nın onarımı için büyük Rus prensinin gönderdiği serveti Orhan Bey'e vermekle suçluyordu. Rum halkı da Kantakuzenos'u hudutsuz ihtirasları uğruna kendilerini tehlikeye ve mahva sürükleyen bir adam gibi görüyordu. 14. yüzyılın ikinci yarısında Türkler, Avrupa arazisinde tutunmak hususunda kararlı hareket ediyorlardı. Kantakuzenos'un hasımlarını yenme hırsı Türklere umduklarından fazla imkân vermişti. Daha Kantakuzenos'un ilk yıllarından başlayarak Türklerin küçük gruplar halinde ve Gelibolu yarımadasında yerleştikleri oldu ise de bunlar devletin nizamına uyduklarından dikkati çekmemiş ve tehlikeli sayılmamışlardı. Ancak, Gelibolu'da üsler kurarak yerleştikten sonra tehlikeli oldukları anlaşılmakta ve Rum halkında artık geniş ölçüde ve âni bir uyanış göze çarpmaktadır. Bununla beraber, Türklere karşı ciddi bir karşı koymaya hiçbir yerde rastlanmaz. Bizans halkının genç imparatora karşı da büyük bir sempati ve karşı koyması görülmez. Rumlar Kantakuzenos'dan genellikle korkuyor ve devletin içine düştüğü çıkmazı onun Türk ittifakı olarak

görüyorlarsa da, V. Ioannes'e karşı da büyük bir ümit ile bağlandıkları söylenemez.

Tarihçiler, çoğunlukla Osmanlıların Balkan yarımadasında yerleşmelerinin tek sorumlusu olarak Kantakuzenos'u görürler. Fakat, Bizans'ın ve Avrupa'nın bu kısmının Türk hâkimiyeti altına girmesinin başka esaslı sebepleri vardır. Asıl sebep, Bizans'ın ve Balkan yarımadası kavimlerinin, Türk ilerlemesine karşı hiçbir önemli mukavemet göstermemiş olmalarıydı. Modern bir tarihçi (Ostrogorsky) "Kantakuzenos onları yardımına çağırmamış olsaydı dahi, Türkler bunun bir yolunu bulurlardı" demektedir. Zira, Türkler aralıksız akınları ile Trakya'yı istila yolunda idiler. Bu devirde Balkan devletlerinin içinde buldukları şartlar ve özellikle sosyal yapıları Türk fetihlerini kolaylaştırmıştır. Bundan başka, bu bölgede hüküm süren kavim ve milletleri idare eden devlet adamlarından hiçbiri de, Türk fetihlerinin ileride doğurabileceği tehlikeyi kestirememiş aksine sırf kendi bencil menfaatleri uğruna Türkler ile birleşmekten çekinmemişlerdir. Bu itibarla Kantakuzenos bir istisna değildir. Zira, Cenovalılar'ın, Venediklilerin, hatta Sırp kralı Duşan'ın Türk ittifakına baş vurdukları bilinmektedir. Kısacası, Osmanlı fetihlerini kolaylaştıran şartlar her şeyden önce, bu bölge halkının o esnada dini, etnik ve milli birlik şuurundan yoksun olmalarıdır.

Bizans'ın Osmanlı fetihleri önünde güçsüz olduğu ve kendini böyle bir tehlikeden tek başına kurtaramayacağı artık ortaya çıkmış ve âkıbet kaçınılmaz bir hal almıştı. Bizans'ı kurtarmanın tek yolu, Batı Hıristiyan âleminin bir yardımı olabilirdi. Fakat o sırada Hıristiyan dünyası da birlikten yoksundu. Fransız sarayında Türk tehlikesi henüz tanınmıyordu. Bu esnada Doğuda en çok menfaatleri bulunan İtalyan devletleri Venedik ile Cenova, birbirleri ile boğuşmakta, hatta kendi menfaatleri uğruna Türklerle işbirliği yapmakta idiler. Macaristan iç kavgadan henüz çıkmış ve bir toparlanma devresine girmiş bulunuyordu. Bizans'ta İmparatorluğun Venedik'e, Macaristan'a veya Sırbistan'a tesliminden başka çare kalmadığını düşünenlerin sayısı az değildi. Venedik'in İstanbul'daki temsilcileri, 1355'te Bizans'ın içinde bulunduğu tehlikeyi bütün açıklığı ile Venedik Senatosuna bildiriyorlardı. Şayet Venedik bir çaresine bakmazsa, Bizans'ın Türklerin eline geçmesinin mümkün olduğu anlatılıyordu. Osmanlıların bir macera peşinde koşmadıkları, Avrupa'da yerleşmek istedikleri, olayları yakından izleyenlerin gözünden kaçmıyordu. Rivayete göre Kantakuzenos'

un kendisi de, Venedik lehine tahtından feragat etmeyi teklif etmiş, fakat daima realist bir politika güden Venedik, daha ileri giderek Bizans'ın gelecekteki efendisi saydığı Türklerle anlaşmayı tercih etmişti.

Orhan ile olan münasebetlerinin kesilmesinden sonra, cesareti kırılan ve yakınları tarafından terk edildiğinden yalnız kalan Kantakuzenos, başşehirde korku içinde yaşamaya başladı. Halk kendisini, başşehir Orhan'a teslim etmeyi istemekle suçluyordu. Sonunda V. Ioannes onu, Doğu Akdeniz'de ve Adalarda korsanlık yaparak korku salan Cenova'lı Francesco Gattelusio ile anlaşarak 1354 yılının Kasım ayı fırtınalı bir gecesinde İstanbul üzerine yaptığı bir baskınla yerinden uzaklaştırdı. Bir manastıra çekilen Kantakuzenos, daha otuz yıla yakın yaşadı; son yıllarını Mora'daki oğlunun yanında geçirdi ve 15 Haziran 1383'te vefat etti. Bu uzun süren neketi esnasında Kantakuzenos daha çok kendini savunan ve bir hatıralar mecmuası olan tarihi dışında dini ve felsefi eserler de yazmıştır. Dört kataba ayırdığı tarihi, başlıca 1320-1356 yıllarının olaylarını içine alır. Olaylar karşısında taraf tutmasına ve kendi aleyhindeki olayları ya hiç yazmamış veya bir hayli yumuşatmış olmasına rağmen, tarihi yine de bu devir olayları bakımından son derece önemlidir ve haberlerinin doğruluğu ile dikkati çeker. Kantakuzenos'un bu eseri aynı zamanda 14. yüzyıl Türk kavimlerinin tarihine dair gayet kıymetlidir. Bulgarlara, Macarlara, Selçuklulara ve Memluklulara dair de değerli bilgiler verirse de Osmanlılara dair kayıtları hem çok fazla hem de çok daha etraflıdır. Olayların içinde yaşayan ve deneyimli bir devlet adamı olarak verdiği bilgiler, bu devir hakkında en mühim haberleri içine alır ve Gregoras'ın eserini tamamlaması veya olayların kontrolü bakımından da büyük bir önemi vardır. Dini eserlerinde Hesychasmi savunmuş, hayatının manastırlarda geçen yıllarında dahi Bizans'ta ve Mora yarımadasında geçen olaylara karışmaktan geri kalmamıştır.

V. Ioannes Paleologos Devri (1355-1391)

V. Ionnes'in hakimiyeti ele geçirdiği devirdeki Bizans, harap, sosyal huzurdan mahrum, dinî birliği bozulmuş, bütün teşkilâtı dağılmakta olan bir devletti. V. Ioannes, bir çok siyasî odaktan birinin başı olarak iktidara gelebilmişti ve dış düşmanların istedikleri her türlü tavizi vermekten başka çaresi yoktu. Tahta çıktığından beri İtalyan devletlerinin uydusu idi. Orhan Bey ile yaptığı bir anlaşmada, Türklerin daha önce ele geçirdikleri şehirleri onlara terk etmeyi kabul ediyordu. Hâlâ İmparator unvanını taşı-

yan Matheos Kantakuzenos ile mücadele etmesi gerekiyordu; Peloponez'de Kantakuzenosların hâkimiyetine son verilmemişti. V. Ioannes'in iktidara gelmesinden sonra dinî ihtilaflar yeniden canlandı, Gregoras hapisten çıkarıldı. Fakat, dinî anlaşmazlıkların alevlenmesine engel olundu. Lâkin, 1360'ta Gregoras vefat ettiğinde muarızları onun naaşını İstanbul sokaklarında sürüklemekten çekinmediler. İmparatorluk şimdi, Kantakuzenus'un hâkimiyeti ele geçirdiği zamankinden daha âciz, İmparatorluğun parçalanması daha kuvvetli, mâli durum ise daha acıklı idi. Bir insan ömrü boyunca üç defa iç savaşa sahne olan İmparatorluk için artık kurtuluş ümidi yoktu. Bir zamanlar, İmparatorluğun dayanağı olan sağlam parasından ve kuvvetli sivil idaresinden eser kalmamıştı; hazine boşalmış, idare sistemi çözülmüştü. Eski kuvvetli temel kurumların sadece adı kalmıştı, en önemli devlet me'muriyetleri boş birer unvan haline gelmiş, vergi kaynakları kurumuş, malî gücün yitirilmesi ve idarî mekanizmanın çözülmesi Bizans'ı yere sermişti. Buna rağmen Bizans'ın çöküşü daha bir müddet sürmüş, hayrete değer dayanıklılığı onu ayakta tutabilmiştir. Lâkin artık Bizans İmparatorluğunun son yüzyılı, durdurulması mümkün olmayan bir çöküş devridir. İmparatorluğun çökmekte olduğu bilinmekle beraber, Bizans mirasının bir Hıristiyan devlete mi, yoksa Türklere mi nasip olacağı sorusu henüz cevapsızdı. İlk zamanlarda Bizans'ın mirasına en kuvvetli aday görünen Sırp Kralı Stefan Duşan'ın, en olgun çağında ve henüz 47 yaşında iken (20 Aralık 1355) de ölümü ve ondan sonra kurduğu devletin kısa bir zamanda parçalanması, Bizans'ın geniş bir nefes almasına yaradığı halde Bizans bundan faydalanamadı. Zira, Bizans çok zayıf, hatta Bizans Sırpların az önce kendisinden kopardığı araziye geri alamayacak kadar âcizdi. Duşan'ın vefatı sadece Türklere yaradı ve Balkan yarımadasında artık, Türk ilerlemesini durduracak siyasî bir iktidar yoktu ve bu sebeple de Türk akıncılar bölge namına daha tehditkâr olmaya başladılar. Bulgaristan bu sırada dinî ve sosyal yönden kriz içinde idi. Bulgaristan'ın bu zâif ânını yakalayan Macarlar Vidin'i ele geçirmişlerdi. Macarların bu hareketi, bu esnada Balkanlarda olayların hâkimi bulunan Türklerin onlarla karşılaşmaları neticesini verecekti, çünkü Türkler, İmparatorluğun elindeki son eyaleti Trakya'ya el atmışlardı. Osmanlı birlikleri 1359'da İstanbul'un surları önünde görünüyorlardı. İç savaşlar sonunda bir harabeye dönen Trakya'nın bir çok şehri, mukavemet etmeden Türklere teslim olmuştur.

Orhan Gazi, o zamana kadar tanınmamış bir uç beyliğinden bir devlet kurmuştu. Uzun süren hâkimiyeti sona erdiğinde, Bizans İmparatorunun kayınbiraderi, Cenova'nın dostu ve müttefiki, Trakya'nın sahibi ve her şeyden önce Bizans'ın metbuu idi. 1359'da vassalı Ioannes ile Üsküdar'da bir mülakatta, Orhan Bey'in hiddetini gidermek amacıyla İmparator, kızını onun oğlu Halil'e nişanlıyordu.

Bizans'ın zaafından ve iç kargaşalıklarından ustaca faydalanan Murad, günün ihtiyaçlarına göre mücadele halindeki taraflarla işbirliği yapmıştır. Sultan Murad zamanında, Bizans arazisinden başka Güney Slavları da genç ve dinamik Osmanlı devleti karşısında, tıpkı Bizans İmparatorluğu gibi iktidardan mahrumdular. Bizans artık Türkler karşısında yalnız ve yardımcısızdı. Papalık ise, Bizans'ın bu sıkışık durumundan faydalanarak Doğu Kilisesini Katolik Kilisesine bağlamayı umdu. Bu sıralarda Türklere karşı düşünülen Haçlı Seferi gerçekleşemiyordu. Zira, Papalık ihtiyaç duyulan yardımı yapacak durumda değildi. V. Ioannes'in Macar kralından yardım sağlamak üzere yapılan seyahat bir skandal ile sona ermişti. Neticede V. Ioannes, Sultan Murad ile çok alçaltıcı bir andlaşma imzalamak zorunda kaldı. V. Ioannes, birkaç yıl sonra yeniden Papalığa başvurdu ve yine bir Haçlı Seferi gündeme geldi. İmparator Papanın ayağına giderek mezhep değiştirdi; fakat Kiliseler arasındaki görüş ayrılıkları giderilemediğinden bir sonuç alınamadı. Ayrıca, Roma'ya giderek mezhep değiştiren İmparator, Bizans halkı önünde daha sevimsiz hale geldi. Zira, Batıya Ortodoks olarak gitmiş ve Katolik olarak dönmüştü; bu yüzden halkın bir kısmı ile Kilise tarafından soğuk karşılandı. Bundan başka, İmparator Batıdan döndükten sonra daha fakirleşmiş, ayrıca yerine getirmeyeceği bir meselede yemin ederek kendini bağlamıştı. İmparator için artık, Sultan Murad'a itaat ederek haraç ödemek ve ömrünü sükûnetle geçirmekten başka çare yoktu. Sonunda Sultan Murad ile anlaşarak ona vergi ödemeyi ve seferlerinde ona yardımcı kuvvetler göndermeyi kabul etti. Bu devrin en tanınmış Bizans yazarlarından Demetrios Kydonès, 1378'de yazdığı bir mektupta, şehrin surları dışındaki herkesin Türklere boyun eğdiğini, şehrin içindekilerin ise sefaletin ve isyanların pençesinde yaşadıklarını ifade eder.

1371 Çirmen zaferi, Osmanlıların 1453'ten önce Balkanlarda kazandıkları en büyük zafer ve neticeleri bakımından en önemli başarılarından biri idi. Bu muharebeye katılmamış olmasına rağmen Bizans, bu olayın

sebepler olduğu sonuçlar yüzünden iliklerine kadar sarsıldı. Bu tarihten sonra Bulgaristan bağımsızlığını kaybediyor ve Sultan Murad, Sırbistan'ın önemli bir kısmını ele geçiriyordu. Çirmen muharebesinden az sonra Bizans da, Osmanlı devletine bağımlı bir hale geliyor, ona yıllık vergi ödeniyor ve seferlerinde kendi kuvvetleriyle ona katılmayı kabul ediyordu. Bu suretle Osmanlıların Avrupa'ya çıkmalarından henüz yirmi yıl geçmeden Bizans ve Bulgaristan, Türklerin vassalları haline geldiler. Nitekim V. Ioannes, 1373 baharında Padişahın Anadolu seferine katılmaktadır. Hıristiyan âleminde artık Türklere karşı koyacak bir hükümdar kalmamıştı. İtalyan devletleri, Papalığın tehditlerine rağmen hem kendi aralarında çarpışıyor hem de her biri ayrı ayrı Türklere ittifak kurmayı kendi menfaatlerine daha uygun görüyorlardı. Nitekim Cenovalılar 1355'te, Venedik ise 1386'da Türklere dostluk kurarlar. V. Ioannes, 1386'da Cenova ile imzaladığı anlaşmada, Sultan Murad ve Türkler dışında herkese karşı Cenova'ya yardım edeceğini vaadediyordu.

Bizans sarayı, veliaht Manuel aracılığı ile her yıl 30 bin Duka vergiyi Osmanlı Padişahına gönderiyor ve ihtiyaç halinde 12 bin kişilik atlı ve yayayı Manuel idaresinde Osmanlıların seferine gönderiyordu. Arada, V. Ioannes'in büyük oğlu Andronikos babasına karşı isyan etmiş ve tahta vareset hakkından mahrum edilmişti. Fakat bu sıralarda meydana gelen olaylar mevcut durumu altüst etti. V. Ioannes, Kantakuzenos'a karşı başlattığı harbin başında Venedik'ten borç almış ve borcunu ödeyemediğinden karşılığında ona Bozcaada'yı vermeyi vaatmişti. V. Ioannes'in sözünü tutmaması üzerine Venedik bir filosunu Bozcaada'ya gönderdi ve Ioannes'i vaadini yerine getirmeye zorladı. Boğazların emniyeti bakımından son derece önemli olan adanın Venedik'e verilmesine kızan Cenova, Sultan Murad ile işbirliği yaparak hapisteki Andronikos'un kaçmasına yardım etti. İstanbul'u ele geçiren Andronikos, babası ile kardeşi veliaht Manuel'i hapse attırdı. 12 Ağustos 1376'da Bizans tahtına oturan IV. Andronikos, Bozcaada'yı Cenovalılara verdi ve İstanbul'da bulunan bütün Venediklileri hapse attırdı, Gelibolu yarımadasını Türklere iade etti. Fakat, Bozcaada'nın Cenovalılara karşı koyması üzerine IV. Andronikos, şahsen Cenovalılarla beraber Bozcaada üzerine bir sefer yapmak zorunda kaldı. Üç yıla yakın (1376-1379) İstanbul'da hüküm süren IV. Andronikos, Venediklilerin yardımı ile hapisten çıkarılan babası, V. Ioannes ile oğlu Manuel, Sultan Murad'ın muvafakati de alınarak tekrar iktidarı ele geçirdiler. Yeniden Türk Padişahına vergi vermeyi ve seferlerinde yardımcı kuvvetler gönder-

meyi vaattiler. Görüldüğü gibi, Bizans hükümdarları tahtta kalabilmek için yabancıların yardımına muhtaçlar. Bundan böyle Bizans tahtının talihi bu iki İtalyan devleti ile Osmanlıların iradesine bağlı bulunuyordu. Bozcaada için Venedik ile Cenova arasındaki muharebe, her iki tarafın bitkin bir hale gelmesine kadar sürdü ve bir netice elde edemeyince sonunda 1381'de Torino sulhunu imzaladılar. Bu sulh hükümlerine göre her iki taraf Bozcaada üzerindeki haklarından vazgeçiyor, Adanın surları yıkılıyor ve Ada tarafsız bir kumandanın idaresine veriliyordu. Fakat, Bizans'a ait bu Ada üzerindeki pazarlıklar esnasında Bizans hiç söz sahibi olmuyor ve ona bir şey sorulmuyordu. Ayrıca İmparatorluk içinde veraset meselesi etrafında kavgalar da sürüp gidiyordu.

Osmanlılar, bundan sonraki yıllarda Balkan yarımadasının batısındaki fetihlerini tamamlamışlardır. 1380'de İştıp ve ardından da Prilep fethedildi ve 1385'te Ohri zaptetdiliyordu. Osmanlılar bu sırada bir kısım Arnavut Beyinin daveti üzerine ilk defa Arnavutluk sahillerine varmışlardır. Balkanların en önemli stratejik yerlerinden biri olan Sofya da 1385'te ele geçirilir. 1386'da Sırbistan'ın anahtarı mevkiindeki Niş hücumla alınır. Böylelikle Osmanlılar Sırp'ların ana topraklarına ayak basarlar. Böyle parlak zaferlerle ilerleyen Türkler, Avrupa'da ciddi bir karşı koyma ile karşılaşmadılar. Fakat artık Balkanlardaki olayların gelişmesinde bir kopma noktasına erişmişti. Duşan İmparatorluğunun dağılmasının ardından, halefleri arasında en kuvvetlilerinden biri sayılan Lazar, Kuzey Sırbistan'da hâkimiyetini kabul ettirmeyi başarmıştı. Çirmen muharebesinden sonra, Stefan Duşan İmparatorluğunun Vardar ırmağının doğusunda kalan bir kısmı Osmanlıların eline geçmişti; 1372'de de bir kısım akıncılar Adriatik Denizine inmişlerdi. Bu olaylar sırasında Yukarı Sırbistan'da Nemanya hanedanının direkt dalından olan Uroş'un ölümü ile hanedanın sona ermesinden sonra, seçilen Lazar, çar veya kral unvanını almaya cesaret edemeyerek Knaz unvanını kullanmıştır. Sultan Murad'ın çok kuvvetlenmesinden endişe eden Lazar, ülkesinin emniyetini sağlamak maksadıyla Sultan Murad ile anlaşarak ona tâbi olmayı yeğlemiştir. Sultan Murad'ın 1387 Karaman seferinde ordusuna Sırp yardımcı kuvvetleri de katılmışlardı. Bu sefere katılan Sırp kuvvetleri, eziyet ve mahrumiyet çekmişlerdi ve böyle kahredici bir seferin tekrarını hiç istemiyorlardı. Niş'in işgalinin sebep olduğu memnuniyetsizliği de fırsat bilen Lazar, ülkesini Osmanlı boyunduruğundan kurtarmak üzere bir gayrette bulunmaya karar verdi. Bir Osmanlı istilâsının çok yakın olduğunu hisseden Yukarı Sırbistan ve Bosna

halkı da, o zamana kadar asla millî bir reis saymadıklarını Lazar'ın etrafında toplanmaya karar verdiler. Fakat, Nemanya hanedanının yan dalından olan Bosna Kralı Tvartko, Çirmen muharebesinden sonra Lazar'ın seçilmesine muhalif olmuş, 1377'de Bosna ve Sırbistan Kralı unvanını alarak taç giymiş, hem Lazar'dan hem de Macar Kralı Lajos'tan bağımsız olarak davranmaya başlamıştı. Macar-Venedik ihtilafında Venedik ile işbirliği yapar; Macar kralı Lajos'un 1382'de ölümünden sonra, hem Hırvatistan'da hem de Dalmaçya'da arazisini genişleterek çok kuvvetlenir. Lazar, bütün bu hareketlere de göz yumuyor ve Kilise işlerinde Bizans'a karşı da çok uysal davranıyordu. Tvartko, Osmanlıların Niş'i işgallerinden sonra ortak düşman karşısında Lazar ile işbirliği yapmaya karar verdi; olaylar artık Tvartko'nun da kapısını çalmaya başlamıştı. Bir Osmanlı ordusu Vardar'ı geçmiş Bosna'ya doğru ilerliyordu. Tvartko ve Lazar idaresindeki Sırp ve Boşnak ordusu, 1388'de Toplica vadisinde bulunan Ploçnik'te bir Osmanlı ordusu ile karşılaşmış ve muharebede 20 bin kişi olduğu tahmin edilen Osmanlı ordusunun ancak beşte biri ölümden veya esaretten kurtulabilmiştir. Boşnaklar da Bileca ve Rudnik'te Osmanlı ordusunu dağıtmışlardır.

Ploçnik zaferi, Balkanlarda bütün Slav kavimleri arasında büyük bir sevinç yarattı ve büyük ümitlerin doğmasına sebep oldu. Zira, otuz yıldan beri aralıksız devam eden Osmanlı zaferleri, bu halk arasında yılgınlık ve ümitsizlik yaratmış, hele bağımlı milletler olarak Osmanlı ordularında gördükleri hizmetler kahredici ve alçaltıcı idi. Bütün bu sebeplerle Sırp soyluları, o zamana kadar görülmemiş bir tarzda Lazar'ın etrafında toplandı. Bosna Kralı Tvartko, Arnavut Beyi Georg Kastriota ve daha başka Arnavut ve Sırp Beyleri Osmanlılara karşı birleştiler. Bulgar Prensleri ile Eflak Beyi de hareketi destekleyeceklerdi. Balkanlarda bütün Osmanlı tebaası Sultan Murad'a karşı birleşti; vassallık hizmetini yerine getirmiyor ve vergi ödemiyorlardı. Kendisine karşı oluşan bu birlik karşısında Sultan Murad, çok soğukkanlı davrandı ve müttefikleri ayrı ayrı vurmaya yeğledi. İlk dersi, kendisi ile olan ittifaktan ayrılarak Sırlara yardım etmeyi kabul eden Bulgar çarına verdi ve 1388'de Bulgaristan'ın büyük bir kısmının fetihini tamamladı. 1389 ilkbaharında, Anadolu ve Rumeli ordularından başka, müttefiklerinin de katıldığı büyük bir ordunun başında Kosova ovasına kadar ilerledi ve orada müttefik düşman ordusunu yendi; fakat muharebe esnasında kendisi de şehit düştü. Muharebede Lazar ve bir çok Sırp soylusu öldürüldü. Bu muharebe ile Balkanlarda Türklere karşı ko-

yabilecek son kuvvet de yok edilmişti. Bu olaylardan sonra Türkler, Macaristan hudutlarına kadar ilerlemişlerdir.

Sultan Murad, muharebenin en kızıştığı bir anda şehit edilmişti ve onun yerine geçen büyük oğlu Bayezid, düşmanı dağıtmayı başarmıştır. Yıldırım Bayezid, Sırp'ları kazanmayı tercih etti ve bu hareketi ile hem Sırbistan'ın Balkanlardaki yerini iyi bildiğini ve hem de muharebelerinde Sırp'ların kendisine yardımcı olacağını bildiğini göstermiştir. Nitekim Sırp'lar, Bayezid hayatta kaldığı müddetçe onun en güvenilir müttefiki olmuşlardır. Gerek Niğbolu muharebesinde, gerekse Ankara muharebesinde büyük yararlıklar göstermişlerdir. Kosova muharebesinden sonra Macaristan hudutlarına dayanan Türkler, bu zamandan sonra Macaristan tarihinde 300 yıldan fazla süren olaylar sırasında en önemli yeri işgal ederler.

Yıldırım Bayezid, babasından teşekkül halinde bulunan bir İmparatorluk devralmıştı. Arazisinin büyük bir kısmı Avrupa yakasında bulunan bu İmparatorluk, vassal ülkelerden oluşuyordu. Devletin temelini, mükemmel teşkilâta sahip bir ordu ve bu ordunun çekirdeğini oluşturan Yeniçeriler veya yaya kıtaları teşkil ediyordu. Bayezid, kendi hayatında bu İmparatorluğu mevcut coğrafi şartlar içinde yerleştirmeyi düşündü. Bu gaye ile Anadolu'da ve Balkanlarda tabii hudutlara erişmek gerekiyordu ve bunu yaparken henüz bağımsızlıklarını koruyan Hıristiyan Prenslükleri ile Anadolu Türk beylerini ortadan kaldırmak gerekiyordu. İstanbul'u zapt ederek burasını İmparatorluğun merkezi yapmak lâzımdı. Timur ortaya çıktığı zaman Bayezid, bu plânlarını gerçekleştirmek yolunda idi. Kosova muharebesinden sonra, Bizans üzerindeki tazyikini artırdı ve İmparatorluk gün geçtikçe Bayezid'in iradesine bağlanmakta idi. Lâkin, Bayezid'in yeterince deniz gücüne sahip olmayışı, şehri her taraftan kuşatmasına engeldi. Ayrıca, Anadolu'da Karaman Beyi ve Avrupa'da Macar kralı Sigismund iki önemli rakibi idi. Az sonra Karaman Beyi susturulmuş ve Macar kralı Bulgaristan'dan uzaklaştırılmıştır. Kosova muharebesinde sadakatsizliği görülen Bulgar çarının da yola getirilmesi gerekiyordu. Önce Bulgaristan'ın ilhakı tamamlandı ve Tuna üzerinde inşa edilen müstahkem mevkiilerde bu bölge emniyet altına alındı. Artık, Bulgaristan dışındaki Eflak ve Sırp Beyleri Osmanlıların vassalları olmuşlardı. Hepsi Padişaha vergi ödüyor ve muharebelerinde kendi yardımcı kuvvetleri ile ona katılıyorlardı. Trabzon hariç bütün Anadolu Türk ve Müslüman'dı. Fakat, az sonra görüleceği üzere, Bayezid'in Anadolu'daki hâkimiyeti Rumeli'deki kadar sağlam de-

ğildi. Bayezid, Rumeli'deki başarılarından sonra, Anadolu'da fetihlerde bulunmayı âdet edinmişti. Balkanlarda o zamana kadar ayakta kalabilen Bosna, 1391'de Türklere boyun eğmeye mecbur olmuştur. Bu yıllarda artık Bayezid, başşehir dışında Bizans'ın uzaktaki biricik eyaleti olan Mora'yı sıkıştırıyor ve oradaki iç kavgalara karışıyor, başşehir sürekli olarak abluka altında tutuyordu. 1394'de Bayezid, hâkimiyetinin evcine erişmişti. Balkan devletlerini hâkimiyeti altına almış, Macar kralını Tuna'nın karşı tarafına sürmüş, Anadolu'nun büyük kısmına sahip olmuştu. 1395 Rovine (Karinovası) savaşında Eflak Beyi Mirçe, Osmanlılara itaate zorlanıyor, Tuna geçitlerine yeniden Osmanlılar yerleşiyorlar ve buraları Türk garnizonları tarafından korunuyordu.

Bu sıralarda Avrupa'da gittikçe artan Türk tazyiki karşısında papaların teşviki ve Macar kralının yardım çağrıları üzerine tertip edilen Niğbolu Seferi, başta Fransa olmak üzere Baulı şövalyelerin büyük ilgisini çekmiş ve Avrupa'nın değişik milletlerinden oluşan devrin en seçkin şövalyelerinin katıldığı Haçlı ordusu, Türkleri Avrupa'dan kovmak maksadıyla yola çıkmıştı. Feodal şövalyelerin son büyük girişimi olan Niğbolu Haçlı Seferi, sona ermek üzere bulunan Ortaçağ tarihinin son büyük girişimi idi. Lâkin, 25 Eylül 1396'da Niğbolu'da cereyan eden muharebede Haçlı ordusunun yenilgisi tam olmuş, Batı'nın iftihar vesilesi olan parlak şövalye ordularının Türk yayası önündeki hezimetini de, Balkanlarda ve Doğu Avrupa'da yeni bir devrin başlangıcını oluşturmuştur. Zira, Niğbolu muharebesi muntazam Türk yayasının ağır şövalyelere karşı kazandığı zafer sayılır. Batılı hükümdarlar namına ağır bir ders olan Niğbolu muharebesi, Bizans'ın ve Balkanların tamamıyla Türklerin kucağına düşmesi neticesini vermiş, Balkanlarda hâlâ bağımsızlığını koruyan Vidin Bulgar Devleti de bu tarihte sona ermiş, Bizans ve Mora yarımadası, Türk hücumlarına daha çok açılmış bulunuyordu.

Fakat Bayezid, Niğbolu zaferinden sonra Tuna'nın güneyinde kalmayı tercih etmiştir. Çünkü, her ne kadar Osmanlılar yarım yüzyıldan beri Balkanlarda hâkim bulunuyor, Sırp ve Bulgar Prensleri Padişahın maiyetinde çalışıyor ve Bizans İmparatoru yıllık bir vergi ödüyor idiyse de, yarım adanın bir bütün olarak Osmanlı dominyonu olmaktan uzaktı ve daha fethi gereken yerler vardı. İnce bir hâkim tabakanın çok yetersiz bağlarda elinde bulundurduğu Balkan yarımadası aslında Hıristiyan kalmış ve henüz yerleşmiş bulunan bir idarenin gevşek ve mütecanis olmayan bağlarıyla

örölmüştü. Devletin iki yakası arasında hâlâ varlığını sürdüren Bizans ise, uzun zamandan beri muhasara altında bulunmasına rağmen ayakta kalıyor ve Boğazlar, Frenk donanmalarının kontrolü altında bulunuyordu. Niğbolu muharebesinden sonra Türkler, Sırbistan ve Bulgaristan'ın ilhakını tamamlamış ve Morava ırmağının batısına geçmişlerdir. Kosova muharebesinden beri Padişaha sadakatte kusur etmeyen Sırplar, Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmak hususunda hiçbir teşebbüste bulunmadıkları gibi, Niğbolu muharebesinde Balkan kavimlerinin önemli bir katkıları olmuştu. Haçlılar, başarılı olsalardı dahi ancak İstanbul'un muhasarasını kaldırabilir ve Türklerin elinden Tuna havzasını geri alabilirdiler. Buna karşılık, Niğbolu zaferinin çok kolay kazanılmış olması, Padişaha kendi kuvvetleri hakkında gerçek olmayan bir itimat sağlamış ve bu yanlış kanaat ilerisi bakımından çok acıklı bir sonuç hazırlamıştır.

Anadolu'da Türk ve Müslüman halka karşı giriştiği seferlerle, Türk Beylerini rencide eden Bayezid, o zamana kadar taşıdığı *Mukaddes Cihat Kahramanı* sıfatını da kaybetmekte idi. Bu yüzden Anadolu Türk Beyleri Timur'a sığınmışlar ve bu sebeple Bayezid Timur'u kızdırmıştı. Bayezid'in şiddete varan davranışları, kendi iktidarına fazlasıyla güvenmekten ileri gelen gururu, Timur'u tahrik ederek kendi felâketini hazırlamakla kalmamış, Anadolu halkını da uzun ve ızdırap dolu yıllara sürüklemiştir. Bunun sonunda 28 Temmuz 1402'de Ankara civarında vukubulan ve iki İslâm ordusu arasında meydana gelen savaşların en büyüğü olan bir günlük bir muharebede Osmanlı ordusu dağılmış, can çekişmekte olan Bizans dirilmiş, Osmanlıların Rumeli'deki arazisi daralmış, Anadolu Türk birliğinin kurulması bir asra yakın geri kalmış, şehzadeler arasında sonu gelmeyen iç savaşlar başlamış, Anadolu Türk Beylikleri eskisinden daha kuvvetli bir hale gelmişlerdi. Özellikle Doğu Anadolu'da yerleşen Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türk aşiretleri çok güçlenerek Osmanlılara karşı kuvvetli birer rakip kesilmişlerdi. Ankara muharebesinden sonra Bayezid'in oğulları arasında kavga çıktığından Hıristiyan devletleri baş kaldırmışlar, Anadolu Türk Beylikleri canlanmış ve Bizans eski topraklarını geri istemeye başlamıştı. Bununla beraber, Hıristiyan devletlerinin birbirlerine karşı duydukları kıskançlık ve hak iddia edenlere karşı takip ettikleri yanlış politika, Osmanlı devletinin 20 yıldan az bir zamanda yeniden kurulmasına ve bir istilâ siyaseti gütmeye başlamasına yardım eder. Tehlikenin geçtiğini sanan Hıristiyan devletler, bir Haçlı Seferi tertibi bakımından bu çok elverişli zamanı değerlendirmezler. Batıdaki anarşi, İngiliz harpleri, Büyük

Şizma, Hussit harpleri, İtalyan devletleri arasındaki rekabet bir Haçlı Seferine imkân vermemişti. Doğuda Bizans artık bir isimden başka bir kudret değildi ve yeniden ele geçirdiği topraklar da dağınmı ve Bizans şimdi çoktan beri ikinci sınıf bir devlet haline gelmiş bulunuyordu. Doğuda ve Balkanlarda menfaatleri bulunan Venedik ile Macaristan, uzak görüşlü bir siyasetten mahrum, kâh Türklere düşman ve kâh onların müttefikleri idiler; bundan başka her iki devlet de Batıda ziyadesiyle meşguldü. Türkler, korkunç bir buhranı Hıristiyan devletlerinin de yardımı ile kısa zamanda atlatarak ve toparlanarak ilerlemeye ve Bizans'ın artıklarını temizlemeye başladılar. Balkan Hıristiyan devletlerinin ve Macaristan'ın desteklediği Bizans ise, son demine kadar mücadeleden vazgeçmedi ve Bizans'a son verebilmek için Türklerin daha yarım asır çabalamaları gerekecekti.

Çelebi Mehmed'in dirayetli idaresi sayesinde Osmanlı devleti nerede ise Bayezid zamanındaki arazisini geri almayı başarmış, Anadolu'da ve Rumeli'de eskisinden daha sağlam temeller üzerinde yerleşmiş ve bir çok temel probleme kalıcı bir hal çaresi bulmuştur. Hıristiyan devletler ancak şimdi, Osmanlı devletinin yeniden canlanmasına fırsat vermekle ve hatta yardımda bulunmakla işledikleri hatayı anlamaya başlamışlardır. Ankara muharebesini izleyen olaylar, Türk hâkimiyetinin Rumeli'de kuvvetli olduğunu göstermiştir. İşgal edilen ülkelerde halka dinî hoş görülme davranmaları, Türk sivil idaresinin ve özellikle maliyesinin tebaaya fazla yük olmayan sistemi ve nihayet halka insanca davranmasını bilmesi, Bizans'ın ve Balkanların emniyet ve huzurdan yoksun idarelerine tercih edilmesi için yeterli bir üstünlüktü. Bu sayede Osmanlı devleti, içine yuvarladığı buhranlı durumdan çok çabuk kendine gelmiş ve kuruluşuna da sahip bulunduğu sağlam temeller üzerinde yeniden gelişmeye başlamıştır.

KAYNAKLAR

Die Altosmanischen Anonymen Chroniken Tevarih-i âl-i Osman I, herausg. von Friedrich Giese, Breslau 1922.

Die Altosmanische Chronik des Aşıkpaşazade, herausg. von Fr. Giese, Leipzig 1929.

Aşıkpaşazade Tarihi, İstanbul 1332.

Behiştî, *Tarih-i Âl-i Osman*, British Museum nr.add.7896.

- Beldicenau, N., *Les actes des premiers Sultans dans les Manuscrits de la Bibliothèque National à Paris*, I 1960, II 1964.
- Bogdan, J., "Osmanlı Tarihinin İlk Devrine Ait Bulgar ve Sırp Kronikleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 3 (1966) 183-193.
- Bonfinis, A., *Rerum Ungaricarum decades*, edd. Fögel-Iványi-Juhász, Lipsiae 1936.
- Chalcandylae, Laonici, *Demonstrationes*, ed. E.Darkó, I-II Budapestini, 1922-1927.
- Charanis, P., "An Important Short chronicle of fourteenth Century", *Byzantion* 13 (1938) 335-362.
- Chronique Brève*, Bonn 1834.
- Chronique Brève*, Du Codex Mosquensis 426, *Vizantiyski Vremennik* 2 (1949) 481-487.
- Critobul, *History of Mehmed the Conqueror*, trans. Charles Riggis, Princeton 1954.
- Critobul din Imbros, *din Domina lui Mohamed al II-lea*, anii 1451-1467, Editie de V. Grecu, Bucureşti 1963.
- Décarraux, J., "Un récit du Siège de Constantinople par les Turcs (1394-1407) *Revue des Études Byzantines* 23 (1965) 100-107.
- Dölger, F., *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches*, Teil 4, 1282-1341, Teil 5, 1341-1453, München 1960, 1965.
- Ducas, *Declin and fall of Byzantium to the Ottoman Turks. An Annotated Translation of "Historia Turco-Byzantina" by H. J Magolinas*, Detroit 1975.
- Ducas, *Istoria Turco-Bizantina 1341-1462*. editie Critica de V. Grecu, Bucureşti 1958.
- Enveri, *Düstürname*, yay. Mükrimin Halil, İstanbul 1928.
- Enveri, *Le Destan d'Umur Pacha*. Texte, trad. et Notes par I. Melikoff-Sayar, *Bibl. Byzantine, Documents* 2, Paris 1954.
- Failler, Ans, "Chronologie et Composition de l'Historie de George Pachymère", *Rev. Et. Byz.* 39 (1981).
- Gazavat-ı Sultan Murad b. Mehmed Han*, yayınlayanlar, Halil İnalçık, Mevlud Oğuz, Ankara 1978.

- Gelcich, J., *Raguza és Magyarország Összeköttetésének Oklevéltára*, Budapest 1887.
- Giese, F., *Die Altosmanischen Anonymen Chroniken*, Übersetzung, Leipzig 1925.
- Giustiniani, H., *Hieronimo Giustiani's History of Chios*, ed. By Ph. Argenti, Cambridge 1943.
- Greco, V., "Georgio Spharantzes", *Byzantinoslavica* 26 (1965) 62-73.
- Gyóni, M., *Ungarn und Ungartum im Spiegel der Byzantinischen Quellen* Budapest 1938.
- Hováth, J., Székely, G., *Középroki Kútfőink Kritikus Kérdései*, Budapest 1974.
- Iorga, N., *Notes et Extraits Pour Servir à l'Historie des Croisées au XV Siècle I-VI*, Paris 1899-1902, Bucarest 1915.
- Kantakuzenos, J., *Imperator Historiarum Libri IV*, ed. J. Schopen, I-III Bonn 1828-1832.
- Konstantin Mihailoviç, *Memoirs of a Janissary*. Trans. By B. Stolz. Hist. Comm. and Notes by S. Soucek, Ann Arbor, Mishingan 1975.
- Kraelitz, Ev., "İlk Osmanlı Padişahlarının Isdar Etmiş Oldukları Bazı Beratlar", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* 28 (1915) 242-250.
- Loenertz, R-J., *Ordre et Désordre dans les Mémoires de Jean Cantacuzène, Byzantina et Franco-Graeca*, Roma 1970.
- "Mehmed b. Hacı Halil-ül-Kunevi", *Tarih-i Âl-i Osman*, Robert Anhegger, *Tarih Dergisi* 2 (1950-1951) 51-66.
- Memorien eines Janitscharen oder Türkische Chronik, Einleitung und Übersetzt von Renate Lachmann*, Kommentiert von Claus Peter-Hase-Renate Lachmann-Günter Prinzing, Graz-Wien-Köln 1975.
- Mirmiroğlu, VI., *Fatih Sultan Mehmed II Devrine Ait Tarihî Vesikalar*, İstanbul 1945.
- Münecimbaşı Ahmed Dede, *Tarihi*, I-II İstanbul 1974.
- Neşri, M., *Cihannuma I*, Ankara 1949.
- Radojic, N., "Die Griechischen Quellen zur Schlacht am Kosovo Polje", *Byz.* 6 (1931) 241-246.
- Sathas, K., *Documents inédits Relatifs à l'Historie de la Grèce au Moyen Âge (1400-1500)* I-II, Venise 1880.

- Schiltberger, H., *Reise in Europa, Asien und Africa 1394-1427*, herausg. Neumann, München 1859.
- Schreiner, P., *Studien zu den Vrachea Chronica, Miscellane Byzantina Monacensia*, München 1967.
- Sphrantzes, G., *Memorii (1401-1477)*, Editie Critica de Vasile Grecu, Bucureşti 1966.
- Stanojevic, S., "Die Biographie Stefan Lazarevic's dem Philosophen als Geschichtsquelle", *Archiv für Slavische Philologie* 18 (1869) 409 ss.
- Teleki, J., *Hunyadiak Kora Magyarországon X*, Pest 1853.
- Thiriet, F., *Regestes des Délibérations du Sénat de Venise Concernant la Romanie, 1329-1463*, 3 vols, La haye 1958-1961.
- Thuróczy, J., *Amagyarok Kronikája. Horváth János fordítása*, Budapest, 1978.
- Thúry, J. *Török Történetirók I*, Budapest 1893.
- Tinnefeld, F., "Pachymeres und Philes als Zeugen für ein Unternehmen gegen die Osmanen", *Byz.Zeit.* 64 (1971).
- Tursun Bey, *Tarih-i Ebul-Feth Sultan Mehmed Han*, İstanbul 1330.
- Die Frühosmanischen Jahrbücher des Urudsch*, herausg. F.Babinger, Honnover 1925.
- Vasiliev, A.A., *Jorg of Nurenberg, a Writer Contemporary with the Fall of Constantinople (1453)*, Bruxelles 1953.
- "Vie de Mahomet II.", Trad. Française A. Dethier. *Monumenta Hungaria Historica* XXI, 2.
- Werner, E., "Joannes Kantakuzenos, Umur Paşa und Orhan", *Byzantinoslavica* 26 (1955) 255-276.
- Wittek, P., "Zu Einigen Frühosmanischen Urkunden", *WZKM* 55 (1959).
- Yinanç, M.H., "Düsturname-i Enveri-Medhal", İstanbul 1930.